

Звіт про перевірку схожості тексту Oxsico

Назва документа:
szakdolgozat (1) (1).pdf

Ким подано:
Ерік Марусич

Дата перевірки:
2024-05-27 14:11:51

Дата звіту:
2024-05-27 14:29:43

Ким перевірено:
I + U + DB + P + DOI

Кількість сторінок:
46

Кількість слів:
13003

Схожість 5%	Збіг: 37 джерела	Вилучено: 26 джерела
Інтернет: 24 джерела	DOI: 0 джерела	База даних: 0 джерела
Перефразовування 1%	Кількість: 17 джерела	Перефразовано: 143 слова
Цитування 10%	Цитування: 104	Всього використано слів:
Включення 1%	Кількість: 6 включення	3976 Всього використано слів: 170
Питання 0%	Замінені символи: 0	Інший сценарій: 4 слова

Міністерство освіти і науки України
Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II
Кафедра історії та суспільних дисциплін

Реєстраційний № _____

Кваліфікаційна робота
РОЗВИТОК РАДЯНСЬКО-ЮГОСЛАВСЬКИХ ВІДНОСИН ПІСЛЯ
СМЕРТІ СТАЛІНА, МІЖ 1953-1964 РР.

ДЗОПКО СТЕПАН СТЕПАНОВИЧ

Студент IV-го курсу

Освітня програма: «Середня освіта (Історія)»

Спеціальність: «Середня освіта (Історія)»

Рівень вищої освіти: бакалавр

Тема затверджена на засіданні кафедри

Протокол № _____ / 202_

Науковий керівник:

Самборовскі-Нодь Ібоя Іванівна
PhD, кандидат історичних наук, доцент

Завідувач кафедри :

Чотарі Юрій Юрійович
PhD, кандидат історичних наук, доцент

Робота захищена на оцінку _____, «__» _____ 202_ року

Протокол № _____ / 202_

**Міністерство освіти і науки України
Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II**

Кафедра історії та суспільних дисциплін

Кваліфікаційна робота
**РОЗВИТОК РАДЯНСЬКО-ЮГОСЛАВСЬКИХ ВІДНОСИН ПІСЛЯ
СМЕРТІ СТАЛІНА, МІЖ 1953-1964 РР.**

Рівень вищої освіти: бакалавр

Виконавець: студент(ка) IV-го курсу

ДЗОПКО СТЕПАН СТЕПАНОВИЧ

освітня програма «Середня освіта (Історія)»
спеціальність «Середня освіта (Історія)»

Науковий керівник: **Самборовскі-Нодь І. І.**

PhD, кандидат історичних наук, доцент

Рецензент: Добош О.О.

старший викладач

Берегове
2024

**Ukrajna Oktatási és Tudományügyi Minisztériuma
II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola**

Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék

**A SZOVJET-JUGOSZLÁV KAPCSOLATOK ALAKULÁSA SZTÁLIN
HALÁLA UTÁN, 1953-1964 KÖZÖTT**

Szakedolgozat

Készítette: Dzapku István

IV. évfolyamos
Középfokú oktatás (történelem) szakos hallgató

Témavezető: Szamborovszkyné dr. Nagy Ibolya
PhD, történelemtudományok kandidátusa, docens

Recenzens: Dobos Sándor

tanár

Beregszász – 2024

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS.....	
I. FEJEZET: A SZTÁLIN HALÁLA OKOZTA VÁLTOZÁSOK JUGOSZLÁV-SZOVJET KAPCSOLATOKBAN (1953–1956)	
1.1 A szovjet kollektív vezetés politikája Jugoszlávia felé	8
1.2 A jugoszláv reformévek belső változásai és azok hatása a jugoszláv-szovjet viszonyra ...	10
1.3 Hruscsov belgrádi és Tito moszkvai látogatása.....	14
II. FEJEZET: AZ 1956-OS MAGYAR ESEMÉNYEK HATÁSA A JUGOSZLÁV-SZOVJET KAPCSOLATOK	
2.1 A Brioni találkozó.....	19
III. FEJEZET: A MÁSODIK JUGOSZLÁV-SZOVJET KONFLIKTUS (1957–61)	
3.1 Az 1957-es moszkvai nyilatkozat és a meghasonlás.....	24
3.2 A JKP VII. kongresszusa és szakítás a Szovjetunióval.....	27
3.3 Jugoszlávia az el nem kötelezettek mozgalmában.....	28
IV. FEJEZET: A MÁSODIK JUGOSZLÁV-SZOVJET MEGBÉKÉLÉS (1962–64)	
4.1 Hruscsov újabb belgrádi útja és eredményei.....	32
4.2 Új jugoszláv alkotmány és együttműködési egyezmény a KGST-vel.....	34
4.3 A jugoszláv-szovjet kapcsolatok hosszú távú hatásai és következményei a két ország számára.....	37
ÖSSZEFOGLALÓ.....	40
ÖSSZEFOGLALÓ UKRÁN NYELVEN.....	42
FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM JEGYZÉKE.....	44
A KÉPEK JEGYZÉKE ÉS FORRÁSAIK.....	46

ЗМІСТ

ВСТУП.....	
I. РОЗДІЛ: Зміни у югославсько-радянських відносинах після смерті Сталіна (1953–1956)	
1.1 Політика радянського колективного керівництва щодо Югославії.....	8
1.2 Внутрішні зміни в Югославії в роки реформ і їх вплив на югославсько-радянські відносини.....	10
1.3 Візити Хрущова до Белграда та Тіто до Москви.....	14
II. РОЗДІЛ: Вплив угорських подій 1956 року на югославсько-радянські відносини	
2.1 Зустріч у Брюні.....	19
III. РОЗДІЛ: Другий югославсько-радянський конфлікт (1957–1961)	
3.1 Московська декларація 1957 року і розбіжності.....	24
3.2 VII конгрес КПЮ і розрив із Радянським Союзом.....	27
3.3 Югославія в русі неприєднання.....	28
IV. РОЗДІЛ: Друге югославсько-радянське примирення (1962–1964)	
4.1 Новий візит Хрущова до Белграда і його результати.....	32
4.2 Нова югославська конституція і угода про співробітництво з РЕВ.....	34
4.3 Довгострокові наслідки югославсько-радянських відносин для обох країн.....	37
ВИСНОВКИ.....	40
РЕЗЮМЕ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ.....	42
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ.....	44
ПЕРЕЛІК ЗОБРАЖЕНЬ ТА ЇХ ДЖЕРЕЛ.....	46

BEVEZETÉS

A szakdolgozatom témája a jugoszláv-szovjet viszony alakulása a Sztálin utáni időszakban (1953–64). A témaválasztásom személyes indíttatású, ugyanis érdekelnek a diplomáciai kapcsolatok a hidegháború idején, hogy a jugoszláv-szovjet kapcsolatok hogyan is alakították a Keleti-blokk politikai arculatát, és hogy ennek milyen hatásai voltak világpolitikailag.

A kutatásom objektuma az 1953-1964-es időszak, ezen belül Jugoszlávia és a Szovjetunió története. Kutatásom alapvető célja a két országban végbemenő bel- és külpolitikájának alakulása, a konfliktusok és a megbékélések a két ország, és a két ország vezetői között.

A két ország egymáshoz való viszonyának bemutatásával azt szerettem volna elérni, hogy szemléltessem az eltéréseket és hasonlóságokat az akkori időszak legfontosabb politikai kérdéseiben.

Úgy vélem, ennek a témának van aktualitása, hiszen érdekes összevetni a Jugoszlávia megközelítését a szocializmushoz és a Szovjetunió erre adott választát, ezen belül pedig azt, hogy hogyan folytathat egy ország sikeres politikát annak ellenére, hogy egyik nagyhatalmi tömbhöz sem kapcsolódik igazán. Különösen érdekes ebben a tekintetben a két ország egymás felé irányuló politikájának összehasonlítása mivel az összehasonlító munkának nagy előnye az, hogy a változásokat egyszerűbben lehet szemléltetni.

A munka megírása során kitértem Jugoszlávia külön útjára, hogyan is valósította meg ezt az utat, a közigazgatási reformokra, és természetesen a munkám fő kutatási tézisével a jugoszláv-szovjet viszonyra, a konfliktusokra és a békülésekre. A munka első részében Josip Broz Tito és Nyikita Hruscsov és politikai pályafutásának alakulásával foglalkoztam az első fejezetben jelölt korszak között, mert ahhoz, hogy a hatékonyan tudjam szemléltetni a később végbement változásokat, a kezdetektől kellett elindulni. Ennek köszönhetően tudtam meg például azt is, hogy az enyhülés mindkét országban nem véletlenül történt, és szorosan összefüggött egymással. A munka második felében már a magyar forradalom kérdésével foglalkoztam, pontosabban azzal, hogy Hruscsovnak miért volt fontos Jugoszlávia beleegyezése a szovjet katonai intervencióhoz.

A harmadikban, a második jugoszláv-szovjet konfliktussal foglalkoztam, a jugoszláv állásponttal Nagy Imre kivégzésével kapcsolatban, és az újabb elhidegüléssel. A negyedikben pedig a második szovjet-jugoszláv megbékélés kérdésével foglalkoztam, miért volt elengedhetetlen a két ország jó kapcsolata mind politikailag és gazdaságilag is

A munkám szintézis jellegű, mivel másodlagos forrásokat használtam. A forrásaim sokrétűek

voltak, de elsősorban igyekeztem szakirodalmi alapot helyezni az alátalazat. Használtam többek között: Juhász Gyula, Romsics Ignác, Mihail Heller és Alexander Nyekrics és Vukman Péter műveit.

Juhász Gyulától a Jugoszlávia története: a délszláv állam történetét használta, ebből többnyire a jugoszláv bel- és külpolitikai változásokról találtam hasznosítható információt, Mihail Heller és Alexander Nyekrics könyvből pedig a szovjet politikai helyzetről a Hruscsov-korszak alatt. A munkám innovációja a komparativitásban határozható meg leginkább, ugyanis a két ország politikai folyamatainak párhuzamos átlátása, különös tekintettel a külpolitikára.

A dolgozat szerkezetileg a következő elemekből áll: bevezetés, négy fejezet, összefoglaló.

33 oldal szöveget, 7 képet. A felhasznált forrás és irodalomlista összesen 44 címeget tartalmaz, amelyből 27 feldolgozást, 11 folyóirati cikk 6 darab digitális adatbázis anyag.

I. FEJEZET

A SZTÁLIN HALÁLA OKOZTA VÁLTOZÁSOK

A JUGOSZLÁV-SZOVJET VISZONYBAN (1953–56)

1.1 A szovjet kollektív vezetés politikája Jugoszlávia felé

Moszkva kiterjedt erőfeszítései ellenére, beleértve a Tito elleni sikertelen merényletet is, Jugoszlávia végül 1949-ben kivált a szocialista blokkból. Ez arra készítette a szovjet és kelet-európai kommunista vezetőket, hogy Titot az imperialisták bábjának nevezzék. Magyarországon Rákosi a jugoszláv vezetőt használta fel politikai riválisának, Rajk Lászlónak és Kádár Jánosnak az aláásására. A nyugati világ azonban – az Amerika Egyesült Államok vezetésével – felismerte Jugoszlávia stratégiai jelentőségét Nyugat-Európa déli régióinak védelmében. Ennek eredményeként Tito jelentős katonai, anyagi és technológiai támogatásban részesült, ami javította pozícióját a nemzetközi politikában.¹

A Szovjetunió módszere a gazdasági, politikai befolyás eléréséhez nem sokat változott a Sztálini módszerhez képest: a megszállt és *felszabadított* országok gazdaságában, közigazgatásában előnyös pozíciókat szerezni, és ezek után az adott országok gazdaságai felett a teljes ellenőrzésüket, amely az ún. *forradalmi-birodalmi paradigma* részét képezte, ami meghatározta a szovjet külpolitika alakulását a második világháború után. Hruscsov reformjai jónak ígérkeztek, mégsem hozták el azt a sikert, amit a legtöbben vártak. Részben neki köszönhető a hidegháborús helyzet és a kétpólusú világrend kialakulása, viszont az ő reformjai által vált a Szovjetunió gazdaságilag és hadászati szempontból világszinten is meghatározóvá.

Amikor Hruscsov 1953 szeptemberében a párt első titkáráként mérhetetlen hatalmat szerzett, már tudta, hogy a sztálinista állam és annak merev elnyomási struktúrái nem garantálják a jólétet. Személyes hatalma elválaszthatatlanul összefüggött Sztálin elnyomógépezetének lebontásával. Hruscsov reformokkal próbálta a Szovjetuniót a sztálini szocializmusból a jólétbe és a *kommunizmusba* vezetni. Valójában két összeegyeztethetetlen kívánságot próbált ötvözni: az egyik a Nyugat *utolérése* és a nyugati szándéokra támaszkodni. Az államhatalom kényszerítő gazdasági és politikai mechanizmusairól. A szovjet rendszer demokratizálódása, az autonómia megvalósítása és a széles néptömegek részvétele. Azt állította, hogy visszatér a *forradalmi leninizmus* hagyományához.²

¹ Juhász József: Volt egyszer egy Jugoszlávia: a délszláv állam története. Budapest, Aula, 1999. old. 89-90

² Vukman, Péter (2012) A szovjet–jugoszláv kapcsolatok alakulása: kibékülés, elvtársi viszony, konfrontálódás, Múltunk - politikatörténeti folyóirat, 2012

A hrucsovi-évtized volt az egyik legaktívabb időszak a Szovjetunióban az emberek életszínvonalának javítása és a tekintélyelvű korlátozások csökkentése szempontjából. Először próbált társadalompolitikai támogatást nyerni reformjainak. A döntő állomás az 1956. év volt. A februári XX. pártkongresszuson zárt beszédben Hruscsov leplezte a sztálinista diktatúra bűneit, felszabadítva a kommunista párt vezetését a titkosrendőrség közvetlen irányítása alól. Ugyanakkor új perspektívákat vázolt fel a kelet-közép-európai államszocialista rendszerekről és a nyugati munkásmozgalmakról. Továbbá a fejlődő országok úgynevezett fejlődő tekintélyelvű államai az általuk követett *szovjet példát* is példaként használhatták gyarmatiellenes harcukban. Egy másik eredmény külpolitikai jellegű: egy lépés a hidegháborútól a *békés együttélés* zászlaja alatt: a nemzetközi együttműködés mindkét fél által adott valósága előnyösnek tűnt. Hruscsov nagy hangsúlyt fektetett a szovjet és jugoszláv kapcsolatok újjáépítésére is. Az általános politikai hangulat Hruscsov pártvezetői tisztsége idején, jóval enyhébb volt a korábbi, Sztálinihoz képest. Ezt a politikát pedig a gyakorlatban is lehetett látni: befejeződött a koreai háború (1953), befejeződött az indokínai háború is, 1955-ben megkötötték Ausztriával a békeszerződést.³

Még ugyan ebben az évben Hruscsov párt- és kormánydelegáció élén Belgrádba utazott, és hivatalosan bocsánatot kért Titótól a jugoszlávellenes politikáért. A kormány első három évében tudatosult Hruscsovban és a vezetésben is, hogy a legkézenfekvőbb külpolitikai irány a békés egymás mellett élés. Az SZKP XX. kongresszusán ez a tézis részletes kidolgozásra került: elismerték, hogy a kapitalizmus és a szocializmus egyidejűleg létezik, de előbb vagy utóbb a szocializmus *győzedelmeskedik*. De most nem olyan módon, ahogy Lenin akarta, vagyis nem akarták *exportálni* a szocializmust, úgy vélték ez a folyamat háború nélkül is bekövetkezik majd, de egy esetleges háború veszélyét sem zárták ki. A program gondolattörzse az volt, hogy a szocialista tábor elkerülhetetlen győzelmet arat majd az egész világ felett. Az SZKP nem mondott le az ideológiai harcról sem, és a továbbra is tartották magukat ahhoz a tételhez, hogy a világban feltétlenül változásra van szükség, és ezt a változást csak a szocializmus tudja elhozni. Hruscsov első liberalizációs intézkedése viszont a délkelet-európai csatlós országokban visszhangra találtak, mindenütt mozgolódni kezdtek. Az új központi vezetés nyomatékosan megkérte a csatlós tagköztársaságokat, hogy változtassák meg gazdaságpolitikájukat, enyhítsék az állampolgárokra gyakorolt nyomást, állítsák le a drága és meg nem térülő iparosítási programot, és koncentráljanak a saját gazdasági lehetőségeik kiaknázására. A szovjetek a keleti-blokk országaira vonatkozó 1956. október 30-i nyilatkozatában *teljes egyenjogúságról, az állami függetlenség és szuverenitás tiszteletben tartásáról és egymás belügyeibe való nem beavatkozásról* szóltak. Ennek ellenére 1956 októberét követően ezek legkevésbé a magyar-szovjet kapcsolatokban érvényesültek. Magyarország

---

³ Heller, Mihail – Nyekrics, Alexander: Orosz történelem, II. kötet. A Szovjetunió története, Budapest, Osiris kiadó, 1996, 457.

az 1956-os forradalmat követően is a szovjet külső birodalom része maradt, a Szovjetunióval való bel- és külpolitikája alapja. A szovjet politikát legjelentősebben a XX. kongresszuson elhangzottak determinálták, legfőbb irányát az ott kimondottak fektették le.⁴

Roy Medvegyev történész értékelése szerint, Hruscsov ezzel írta be nevét a világtörténelembe. A beszédet 1956. február 25-én tartotta meg, melynek alapja a személyi kultusz elítélése volt. A gazdasági fellendítésén kívül, a második legfontosabb cél az általa meghirdetett belpolitikai és külpolitikai változás véghezvitele, melynek alapja az államon belüli terror enyhítésén alapult. A desztalinizáció megkezdése egyúttal a hatalmi harc lezárását is jelezte. A szovjet-jugoszláv normalizáció esetleges megszűnésére is utalt, mivel ez jelentette azokat a határokat, amelyeken belül a Hruscsov vezette szovjet kormány készen állt a működésre. Miközben Tito és jugoszláv vezetőtársai eleinte reményteljes lelkesedéssel válaszoltak a *titkos* beszédre, nyitottak voltak arra is, hogy átértékeljék külpolitikai programjukat, és a bajtársiasság jeleként támogassák a Szovjetunió és Kelet-Európa reformkommunistáit. Azonban továbbra is ellenálltak a szovjet táborhoz való újbóli csatlakozás és a szövetségkötés gondolatának. Másrészt Hruscsov valódi célja az volt, hogy visszacsábítsa Jugoszláviát a szovjet szövetségbe.⁵

A beszéd titkos volta miatt a szocialista tábor vezetői csak napokkal később ismerhették meg a beszéd tartalmát. A beszéd tartalma vegyes érzelmeket váltott ki a párttagokból, ugyanakkor Hruscsov mellett szólt, hogy a sztálini terrorba már a felső vezetők is belefáradtak. Ezek után a Szovjetunióban rövid ideig tartó enyhülés időszaka vette kezdetét: sokakat hazaengedtek a munkatáborokból, a beszéd elindította az ortodox kommunizmus bomlási folyamatát, élhetőbb legkör volt kialakulóban. Hruscsov reformjai jónak ígérkeztek, mégsem hozták el azt a sikert, amit a legtöbben vártak. Részben neki köszönhető a hidegháborús helyzet és a kétpólusú világrend kialakulása, viszont az ő reformjai által vált a Szovjetunió gazdaságilag és hadászati szempontból is világszinten meghatározóvá.⁶

1.2 A jugoszláv reformévek belső változásai és azok hatása a jugoszláv-szovjet viszonyra

1953. április 29-én Moszkvában Dragoje Djuric jugoszláv ügyvivő rövid találkozót folytatott V. M. Molotov szovjet külügyminiszterrel. Ez volt az első találkozásuk az 1948-as események óta, és nem tartott 10 percnél tovább, főként a szokásos diplomáciai kedveskedésekből. Kiterjedt megbeszélések után úgy döntöttek, hogy Molotov javaslatának köszönhetően két hónappal később folytatja nagyköveti szerepét. A két ország közötti diplomáciai kapcsolatok magas szinten helyreálltak. A

⁴ Baráth Magdolna: Magyarország és a Szovjetunió, Rubicon online, 2004/8-9

⁵ Vukman, Péter: A szovjet-jugoszláv kapcsolatok alakulása: kibékülés, elvtársi viszony, konfrontálódás, Múltunk – politikatörténeti folyóirat, 2012

⁶ Heller-Nyekrics: A Szovjetunió története, 458.

szovjet vezetés e figyelemre méltó és úttörő lépései ellenére sajnos a saját birodalmukra korlátozódtak. A Szovjetunió és a hozzá kapcsolódó államok propagandagépezete kitartott amellett, hogy Titot és Jugoszláviát a *marxizmus-leninizmus árulójának és ellenségének* minősítette. A jugoszláv vezetőket ez idő alatt *fasiszta klikknek* bélyegezték. A jugoszlávok közötti diplomáciai kapcsolatok helyreállítását pusztán formalitásnak tekintették, amely kizárólag a diplomáciai optika érdekében történt. Ez az akció része volt a posztstálinista szovjet vezetés azon stratégiájának, hogy megváltoztassák a Szovjetunióról alkotott felfogást.⁷

Belpolitikailag Jugoszlávia is drasztikus változásokon ment át a második világháború befejezése után. A belgrádi vezetés nem pusztán politikai baklövésnek tekintette a Kominform fellépését, sokkal inkább Jugoszlávia autonómiája elleni támadásnak. E támadás kiváltó okát a szovjet társadalom etatizmusának tulajdonították, amely a párt és az állam összeolvadásában nyilvánult meg, valamint ezeknek az összefonódó politikai struktúráknak a társadalom feletti dominanciájában. Elemzésükben jelentős szerepet kapott a „bürokratikus degeneráció” fogalma is. Fontos megjegyezni, hogy erre az álláspontra jutni nem volt azonnali és zökkenőmentes folyamat, hiszen a JKP vezetői elkötelezett forradalmárok és kommunisták lévén személyesen is megtapasztalták a szovjet-jugoszláv szakadás következményeit. A Szovjetunió elleni heves bírálatokat követően szemléletük megváltozott.⁸

Az egykor szocialista mintaországnak tekintett Jugoszlávia az őt ért kritikák miatt elvesztette státusát. Annak ellenére, hogy Jugoszlávia a leggyorsabban sztálinista stílusú bürokratikus-statisztikai rendszert alakított ki kelet-európai országgént, a hozzátartozó Albániával együtt, Jugoszlávia gyökeres változásokon ment keresztül az 1950-es évek elején. Ezek a változások a politikai reform és az öngazgatás szocializmus kiépülésének első szakaszát jelentették. Érdekes módon ezek a reformok nem vezettek jelentős politikai megosztottsághoz. Ez a megosztottság hiánya részben annak tudható be, hogy a végrehajtott intézkedések inkább figyelemfelkeltőek, mintsem valóban átalakítottak. Az 1960-as évek közepéig érintetlenek maradtak olyan elemek, mint a rendszeren belüli centralizmus, a párt szerepe, a fegyveres erők és az újraelosztó költségvetési politika. Az 1950-es és 1960-as évek elején az erőforrásokkal való gazdálkodás centralizált megközelítést tett szükségessé, mivel hiány volt az öngazgatásban hatékonyan részt vevő szakképzett munkaerőből. Emellett a reformokat Jugoszlávia Kominform-blokád elleni védekezésének lényeges részének tekintették.⁹

⁷ Rajak, Svetozar: The Tito - Khrushchev correspondence, *Cold War International History Project Bulletin* (12-13). London, 2001, 315-324.

⁸ Yugoslavia : a country study / Federal Research Division, Library of Congress ; edited by Glenn E. Curtis.

⁹ Vesna Pesić: Serbian Nationalism and the Origins of the Yugoslav Crisis, https://www.files.ethz.ch/isn/30963/1996_april_pwks8.pdf (2024.05.04)

Az 1952. november 2-7-i VI új irányvonalat jelölt meg, amelyet a pártkongresszus is jóváhagyott, és az 1953. január 13-i alkotmányreform révén megszilárdult. Ezen a kongresszuson a párt neve Jugoszlávia Kommunista Unióra változott. (JKSZ), ugyanakkor elítéli a „sztálini revizionizmust és dogmatizmust”, és megerősíti az öngazgatás politikáját. Az alkotmányreform jelentette a kezdeti lépéseket egy átfogó öngazgatási rendszer kialakítása és a nem termelő szektorokra való kiterjesztése felé. Az öngazgatáson és a nemzeti függetlenségen alapuló szocializmus meghirdetésével a JKP sikeresen megerősítette a jugoszláv társadalom bizalmát a párt autonómiájában és a megreformált szocializmusban, mint életképes társadalmi perspektívában. Ez döntő szerepet játszott abban, hogy Jugoszlávia ellenálljon a sztálinizmus nyomásának és megőrizze függetlenségét. Emellett az 1953. március 30-án kiadott rendelet egy teljesen új agrárpolitikai irányt vezetett be. A tsz aprólékos átszervezésen ment keresztül, melynek eredményeként önállóan gazdálkodó mezőgazdasági társaságok jöttek létre. Ezen túlmenően a tagok szabadságot kaptak a szövetkezetből való kilépésre és földjük megtartására, legfeljebb tíz hektáros magántulajdonban. Ennek következtében a tsz többsége rövid időn belül megszűnt. Ezt követően kezdett kialakulni egy új koncepció, amely a szociális szektor és az egyéni gazdaságok együttműködését, valamint a társadalmi földszerzést a vidéki térségek „szocialista átalakulásának” alapvető elemeiként hangsúlyozta. Az öngazgatási politika az államhatalom szerkezetére is kihatással volt. A rendszer alapja az alulról építkező szintű területi önkormányzatra épült, a köztársaság pedig a köztes szint. 1952 és 1955 között az átszervezési folyamat mintegy 15 000, korábban járási ellenőrzés alatt álló települést 1500 községbe tömörített (később 530-ra csökkent), ami végül a járások fokozatos felszámolásához vezetett.¹⁰

Az 1953-as alkotmánymódosítás végrehajtása mind a szövetségi, mind a köztársasági kormányok, valamint az önkormányzati végrehajtó szervek autonómiájának csökkenését eredményezte. Ez a módosítás mindhárom szinten parlamentáris kormányzási rendszert vezetett be, amely a jugoszláv kormányzati rendszer alapelvévé vált. A szövetségi parlament Néptanácsa mellett a Képviselőház második kamarájaként megalakult a Termelők Tanácsa. Jugoszláviában, a decentralizációs politika a Szövetségi Tanács összevonását eredményezte, miközben biztosította tekintélyének megőrzését. A Termelők Tanácsa, amelyet a különböző termelési ágazatok dolgozói választottak meg a társadalmi termékhez való hozzájárulásuk aránya alapján, a munkásosztály közhatalomra gyakorolt befolyásának fokozását tűzte ki célul. Az 1950-es évek kezdetétől, a jugoszláv rendszer figyelemre méltó alkalmazkodóképességről tett tanúbizonyságot, és a többi szocialista rendszerhez képest nagyobb fokú szabadságot biztosított polgárainak. Ez az újonnan felfedezett szabadság áthatotta a kulturális szférát, elősegítve a fokozott nyitottság légkörét.

¹⁰ Andrei Martynov: THE RESURGENCE OF NATIONALISM: THE BREAKUP OF YUGOSLAVIA, <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1073787.pdf> (2024.05.04)

Emellett az állam és az egyház kapcsolata is jelentős javuláson ment keresztül, valamint javult a bíróságok és az igazságszolgáltatás hatékonysága és eredményessége is.¹¹

A reformok és a politikai szabadság korlátai gyorsan nyilvánvalóvá váltak. 1953 vége felé Dilas cikksorozatot írt a párt újságjában, a Borbában (Harc), amelyben bírálja a párt és a bürokrácia lomhaságát az átalakulás végrehajtásában, valamint az uralkodó osztály elszakadt életmódját. Kezdetben írásai nem ütköztek ellenkezésbe; valójában sokan úgy értelmezték ezeket, mint a párt új szerepének és önkormányzásának megvilágítását, amelyet az 1952. novemberi pártkongresszuson merészen meghirdetett. Absztrakt természetük és újszerűségük miatt azonban zavarba ejtőnek és nehezen megfoghatónak bizonyultak. sok. Amikor az "államhalál" folyamatával összefüggésben a párt gyors "bukását" szorgalmazta, akkor a JKSZ vezetése kemény kritikával szembesült. Sztálin halála után a jugoszláv vezetés úgy döntött, hogy lassítja az átalakulás folyamatát. Ezzel részben megakadályozták a Jugoszlávia és a Szovjetunió közötti politikai és ideológiai szakadék további szélesedését, a kapcsolatok javításának reményében. Emellett meg akarták erősíteni a pártot, amely a novemberi kongresszus után kissé elbizonytalanodott. Dilas azonban más álláspontot képviselt, és a radikális reformok gyors folytatását szorgalmazta. Ennek eredményeként a KB 1954. január 16-17-i plénümán Dilas nézeteit anarcholiberalis tévedésnek nyilvánították és elítélték, ami őt tag eltávolításához vezetett. Válaszul Dilas úgy döntött, nem sokkal ezután kilép a pártból. A plénüm során Tito külön is foglalkozott a párt szerepvállalásával, világosan kifejezve álláspontját. A politikai színpad átalakulása és korlátai nagy jelentőséggel bírtak ebben az időben. A plénümot követően a „dilasistákkal” kapcsolatban álló személyeket felforgató csoportnak tekintették, annak ellenére, hogy Dilas befolyása minimális és szervezetlen volt. 1956 és 1966 között Milovan Dilast, aki a kommunista rendszerek szociálliberális szemléletű kritikusaként szerzett nemzetközi elismerést, börtönben volt.¹²

Ezzel párhuzamosan a külügyben is jelentős fejlemények mentek végbe. Jugoszlávia a fejlett kapitalista nemzetek értékes gazdasági partnerévé vált, külkereskedelmének több mint 90%-át ezekkel az országokkal bonyolította le 1953-ra. Ezenkívül 1952 második felében Jugoszlávia, Görögország és Törökország szorosabb együttműködés volt megfigyelhető. Az egyik, ilyen megállapodás, az Ankarai Egyezmény néven ismert, felvázolta a szerződő felek külügyminiszterei közötti éves találkozókat, és hangsúlyozta a kulturális, technológiai és gazdasági kapcsolatok megerősítésének szükségességét. Érdekes módon az egyezmény 9. cikke javasolta további államok csatlakozásának lehetőségét a szövetségi rendszerhez, feltéve, hogy ezt mindhárom fél előnyösnek

¹¹ Juhász József: Volt egyszer egy Jugoszlávia: a délszláv állam története. Budapest, Aula, 1999. old. 130-131

¹² Milovan Dilas: The New Class: An Analysis of the communist system
https://ia801305.us.archive.org/26/items/816ilasMilovanTheNewClassAnAnalysisOfTheCommunistSystemThamesAndHudson1957/816_%C4%90ilas%2C%20Milovan%2C%20The%20New%20Class%20-%20An%20Analysis%20of%20the%20Communist%20System%2C%20Thames%20and%20Hudson%2C%201957.pdf
(2024.05.10)

tartja közös céljaik szempontjából. Ennek a szövetségnek a további megszilárdítása érdekében 1953. november 7-én Belgrádban aláírták a Kiegészítő Egyezményt. Ez a kiegészítő megállapodás rendelkezéseket tartalmazott az Állandó Titkárság létrehozásáról, amelyben valamennyi aláíró állam részt vesz.¹³

Eredetileg a görög és török politikusok azt szerették volna, ha Olaszország is részt vesz benne, de a Trieszt miatt Jugoszláviával fennálló ellentétek miatt ez elképzelhetetlen volt. A Trieszt körüli nagy kihívást jelentő, jelentős nehézségeket okozó kérdés megoldása középpontjában az Olaszországgal való diplomáciai kapcsolatok kiépítése állt. Végül az 1954. október 5-én kelt londoni memorandum szerint Jugoszlávia beépítette a trieszti szabadövezet B-zónáját és az A-zóna bizonyos részeit, míg Olaszország megszerezte az A-zóna többsége feletti ellenőrzést.¹⁴

1. kép: Trieszt az 1954-es londoni memorandum után

1.3 Hruscsov belgrádi és Tito moszkvai látogatása

Sztálin halálát követően az ellentmondások nem tűntek el azonnal. Ennek ellenére a szovjetek számára döntő fontosságúvá vált, hogy kedvező kapcsolatokat ápoljanak Jugoszláviával különböző okokból. A Kreml fokozatosan felismerte, hogy a konfliktus csak a Szovjetuniónak és az SZKP-nek árt, Jugoszláviának pedig sikerült elkerülnie a csődöt a nyugati segítségnek köszönhetően. 1953 áprilisában a Szovjetunió belgrádi katonai attaséja taktikaváltást javasolt, hogy visszaszerezze

¹³ Vukman Péter: The Balkan Pact, 1953-58. An analysis of Yugoslav-Greek—Turkish Relations based on British Archival Sources, University of Szeged, 2013

¹⁴ Aleksandar Životić: Jugoszlávia külpolitikája a hidegháború idején- a felbomlás egyik oka?, L'Harmattan Kiadó—ELTE BTK Kelet-Európa Története Tanszék, Budapest, 2009, 20-21.

befolyását Jugoszláviában, mivel a közvetlen megközelítés sikertelennek bizonyult. Ezt az érzést osztotta a Külügyminisztérium is. A Jugoszláviával való megbékélés, az egyetlen járható lehetőség különböző szempontokból. Először is kulcsfontosságú annak megakadályozása, hogy az Egyesült Államok megerősítse jelenlétét a Balkánon Jugoszlávia Balkán Szövetségben való részvétele révén. Ezenkívül az egységes szocialista régió létrehozása szükségessé teszi ezt a megbékélést. A kapcsolatok normalizálásának folyamata a diplomáciai kapcsolatok helyreállításával kezdődött 1953 júniusában, majd mindkét fővárosba új nagykövetek érkeztek. Idővel a Szovjetunió tanúja volt a jugoszláv- és Tito-ellenes propaganda hanyatlásának és végül megszűnésének. Pártvezetőtársainak meggyőzése jelentős erőfeszítést igényelt Hruscsov részéről, mivel meg kellett döntenie a több éves szovjet propagandát, és meg kellett erősítenie, hogy Jugoszlávia valóban szocialista nemzet, ami indokolja egykori baráti kapcsolatuk helyreállítását.¹⁵

Hruscsov első levelezésének 1954. június 22-i kézhezvételét követően mindkét fél a lehető legnagyobb gondossággal járt el. Szándéka az volt, hogy elhatárolódjon Sztálin befolyásától. Megdöbbentő felfedezni, hogy a szovjet vezetők saját Jugoszlávia elleni propagandájuk miatt váratlanul korlátozták Tito és a jugoszláv helyzet megértését. A szovjet nézőpont óvatosságra intett a jelenlévő korlátok és torzulások miatt. 1948-ban a jugoszlávok felfedték az SZKP KB JKP KB-hoz intézett leveleit, ami jelentős esemény volt. A jelentőségét növelte, hogy Hruscsov személyesen írta alá. Ez a levél betekintést nyújt a Kreml hatalmának dinamikájába, tükrözve Hruscsov befolyását és helyzetének bizonytalanságát.¹⁶

Tulajdonképpen Tito és Hruscsov levelei többszörös jelentőséggel bírnak. Ennek fő oka az, hogy a szovjetek jelentették ezeket a leveleket. Megtörtént a kezdeti interakció a jugoszláv vezetés között, amely 1948 óta megszakadt. Emellett a Tito és Hruscsov közötti levelezés is jelentős szerepet játszott ebben az eszmecserében. Elkészült a jugoszláv-szovjet kapcsolatok helyreállításának terve, amely fokozatos megközelítést vázolt fel, amely kizárólag a kormányközi kapcsolatokra összpontosít. Továbbá, Hruscsov történelmi belgrádi látogatása, amelyre 1955. május 26. és június 2. között került sor, levélváltás révén vált lehetővé. Ezen túlmenően ennek a látogatásnak a jelentősége a hatáson keresztül is érzékelhető. Az 1948 óta tartó konfliktus, amely kelet-nyugati katonai konfrontációvá fajulhatott Európában, e fejlemények eredményeként pozitív elmozdulást tapasztalt. Emellett Hruscsov javaslata nemcsak a jugoszláv-szovjet kapcsolatokat javította, hanem döntő szerepet játszott Jugoszlávia pozíciójának megszilárdításában is a Balkán-egyezmény tárgyalásainak végső szakaszában. Következésképpen Tito meg tudta őrizni semleges

---

¹⁵ Heller–Nyekrics: A Szovjetunió története, old. 442

¹⁶ Ifj. Prohászka Géza: Hruscsov–Tito levélváltás, documenta historica 72, Szeged 2005

álláspontját, annak ellenére, hogy Törökországgal és Görögországgal együtt korábban részt vett a Balkán-egyezmény létrehozásában.¹⁷

A két ország közötti *elvtársi jó kapcsolatokról* igazából csak 1955 márciusa és 1956 tavasza között beszélhetünk. Hruscsov, miközben Belgrádban *Canossa-járását* vállalta, bátran felvetette a pártkapcsolatok helyreállításának gondolatát. Ezzel szemben a jugoszlávok rendíthetetlenek maradtak abban, hogy megtagadják autonómiájuk és a nyugathoz fűződő jótékony kapcsolataik veszélyeztetését. Mindazonáltal, pontosan hét évvel később, ugyanazon a napon, az Információs Iroda 1955. június 28-i döntése nyomán elítélte a JKP-t.¹⁸

**2. kép: Hruscsov *Canossa járása* Belgrádban
(1956. május 30, Nyikita Hruscsov, Josip Broz Tito, Nyikolaj Bulganyin)**

Ezzel egy időben hivatalosan is bejelentették, hogy Tito elfogadta Hruscsov meghívását, és a Szovjetunióba látogat. 1956. június 2-23. között Tito moszkvai látogatásra indult.¹⁹ Ez a látogatás azonban nem szolgált eszközül a jugoszláv vezető további megdicsőülésére. A konfliktus újabb példája jelent meg, ami egy új konfrontáció kezdetét jelentette. Moszkvai Nyilatkozat Jugoszláviát szocialista rendszerű szuverén nemzetnek ismerte el, viszont ezt annak érdekében tették, hogy elkerüljék a diplomáciai kudarcot és a közös nyilatkozat elérésének képtelenségét. Ez a kijelentés aláásta az egységes *szovjet tábor* fogalmát azáltal, hogy elismerte a szocializmushoz vezető többféle út létezését. A színpalak mögött azonban továbbra is heves viták dúltak. A megbeszélések az Információs Iroda álláspontja körül forogtak, és Hruscsov többször is kifejezte óhaját, hogy

¹⁷ Juhász József: Volt egyszer egy Jugoszlávia: a délszláv állam története. Budapest, Aula, 1999. old. 92-93

¹⁸ Ifj. Prohászka Géza: Hruscsov-Titó levélváltás, documenta historica 72, Szeged 2005

¹⁹ Jugoszlávia – Bíró László, Juhász József: BALKÁN-KRONOLÓGIA IV. Két szövetségi rendszerben, 1946–1989, Budapest-Szófia, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet MTA Kiváló Kutatóhely, 2023, 98.

befolyást gyakoroljon Titora annak érdekében, hogy a jugoszlávok elfogadják a Szovjetunió ideológiai fölényét. A jugoszláv álláspontot antimarxistának ítélték, és hogy káros hatással van a szovjet tábor kohéziójára, amint az az SZKP Központi Bizottságának 1956. július 13-i bizalmas határozatában szerepel.²⁰

3. kép: Josip Broz Tito látogatása a Szovjetunióban (1956. június 5.)
(Baloldalon a szovjet fél: Hruscsov, Bulganyín, Vorosilov, Molotov, Mikojan, Sepilov,
jobb oldalon a jugoszláv fél: Veljko Micunovic, Mijalko Todorovic, Koca Popovic,
Edvard Kardelj és Tito)

A Szovjetunió és Jugoszlávia egyezsége nyomán bekövetkezett mélyreható átalakulások hosszan tartó hatást fejtettek ki. Jelentős szerepet játszott mind a Szovjetunió desztalinizációs folyamatában, mind a kelet-európai liberalizációs mozgalmakban. Ezek az erőfeszítések végül – részben – 1956. október-novemberében a magyar forradalomhoz vezettek. A Tito és Hruscsov közötti levélváltás, majd a nemzeteik közötti feszültség feloldása lehetővé tette Tito számára, hogy egyedülálló és független pozíciót alakítson ki, mindkét bloktól elszakadva. Ez a fejlemény az 1950-es években új lendületet adott a hidegháború globális világának. Ezenkívül Tito tettei döntő szerepet játszottak Afrika és Ázsia dekolonizációjában. Ennek eredményeként Tito és szövetségesei a kétpólusú világrend keretein belül megalakították a *harmadik világot*, és hét évvel később megszületett az el nem kötelezett mozgalom.²¹

²⁰ Berend T. Iván: Terelőúton: szocialista modernizációs kísérlet Közép- és Kelet- Európában 1944-1990. Budapest, Vince, 1999. 133.

²¹ Csanády Márton: Jugoszlávia és a nagyhatalmak a XX. században. Budapest, MTA-PTI, 2000. 120-121.

II. FEJEZET

AZ 1956-OS MAGYAR ESEMÉNYEK HATÁSA A JUGOSZLÁV-SZOVJET KAPCSOLATOKRA

2.1. A Brioni találkozó

Az Adriai-tengeren, az Isztriai-félszigettől mindössze harminc perces hajóútra fekszik a lenyűgöző Brijuni-szigetcsoporthoz, amely tizennégy szigetből áll. A korábban Jugoszláviához tartozó, ma Horvátországhoz tartozó szigeteket a történelem során nagy becsben tartották. A kedvező éghajlat már a történelem előtti időkben is vonzotta a lakosságot, a rómaiak pedig két évezreddel ezelőtt díszítették a tájat pazar márványpalotáikkal. A 20. század elején ezek a szigetek a tehetős turisták kedvelt célpontjává váltak. A világháborúk közötti viharos időszakot követően a szigetcsoporthoz az olasz uralom került. A második világháború után azonban Tito tulajdonjogot követelt, és a szigeteket saját maga és a kommunista elit menedékévé változtatta, és luxusszállodákat épített kizárólagos használatukra. Brioni idilli környezetében, távol a kíváncsi szemektől, nemzeteket és népeket érintő fontos döntések születtek. Ez a festői helyszín számos magas rangú politikai személyiségnek és államfőnek adott otthont, akik diszkréten összegyűltek, hogy megvitassák és alakítsák a történelem menetét. Nem pusztán a politikai kudarcok háttére volt, mint például a befolyásos jugoszláv belügyminiszter, Alexandar Ranković bukása.²² Valójában itt bontakoztak ki a sarkalatos események, mint például a Nasszernek adott tanács, hogy indítson támadást Izrael ellen, valamint titkos tárgyalások Szovjetunió, Líbia és Kuba vezetőivel. Brioni volt az el nem kötelezett mozgalom szülőhelye, amely sokféle politikai erőt vonzott, a császároktól a diktátorokig, köztük Haile Selassie-t és Kadhafit.²³ Még olyan neves filmsztárok is megtisztelték jelenlétükkel ezt a szigetet, mint Sophia Loren, Gina Lollobrigida, Elizabeth Taylor és Richard Burton. Figyelemre méltó, hogy maga John F. Kennedy amerikai elnök is ellátogatott Brioniba. A sziget az egzotikus állatok szentélyévé vált, amelyeket külföldi méltóságok ajándékoztak meg, köztük Indira Gandhi elefántokat és Erzsébet angol királynő papagájokat ajándékozott Titonak.²⁴

A jugoszláv vezetésen belül konszenzus alakult ki a magyarországi eseményekkel kapcsolatban: üdvözlük a magyarok kísérletét egy hasonló útra lépésben, mint amelyet ők maguk is tettek, másodsorban Titóék Jugoszlávia külpolitikai helyzete szempontjából is fontosnak tartották. Nem korlátozta magát a semleges megfigyelő szerepére. Vásárhelyi Miklós visszaemlékezései

²² Ripp Zoltán: Hungary's part in soviet-yugoslav conflict 1956-58, Cambridge University Press Printed in the United Kingdom, Contemporary European History, 7, 2 (1998), 197-225.

²³ <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CURRENT%20INTELLIGENCE%20BULL%5B15741996%5D.pdf> (2024.05.02)

²⁴ Rubicon online: Farkas Lajos: A titkos brioni találkozó, lapszám 2016/10-11

megegyeztetik, hogy a budapesti jugoszláv nagykövetség megkereste a magyar pártellenzéket, konkrétan a Nagy Imrével együttműködő reformkommunista értelmiségieket. Megküldték nekik Nagy reformjavaslatait. Október 15-én a jugoszláv sajtó bejelentette Nagy Imre visszaállítását a Magyar Dolgozók Pártjába. A jugoszláv vezetés sajtójukkal együtt aktívan támogatta a szocialista országokban zajló desztalinizációs folyamatot. Ez döntő fontosságú volt Jugoszlávia külpolitikai helyzete szempontjából Tito alatt. Ennek eredményeként a Jugoszláv Kommunista Párt szoros figyelemmel kísérte a lengyelországi és magyarországi politikai változásokat, és kezdetben pozitívan szemlélte az október 23. utáni magyarországi eseményeket. Minden jugoszláv lapban megjelent Tito október 29-i, a Magyar Dolgozók Pártja vezetéséhez írt levele, amely részben indokolta a magyar munkások frusztrációit. Ennek ellenére a forradalom nem ragaszkodott kizárólag Tito által kívánt reformkommunista pályához. Noha Tito nem aggódott túlzottan Magyarország Varsói Szerződésből való kilépése miatt, azonban a magyar lakosság vágyakozása a valódi demokráciára és a többpártrendszerre már igen. Végül soron ezeknek az igényeknek a Nagy Imre általi elfogadása váltotta fel igazán a tömegeket.²⁵

Az eszkalálódó magyar forradalomra válaszul 1956. november 1-jén találkozóra került sor Breszt-Litovszkban. A találkozón jelen volt Hruscsov, a Szovjetunió Kommunista Pártjának első titkára, valamint Georgij Makszimilianovics Malenkov és Vjacseszlav Mihajlovics Molotov. Jelen voltak még Władisław Gomułka, Józef Cyrankiewicz és Edward Ochab lengyel vezetők is. A találkozó célja az volt, hogy tájékoztassák a lengyel vezetőket a tervezett magyarországi beavatkozásról. Annak ellenére, hogy nem értettek egyet, a lengyel vezetők elismerték a döntést. A találkozót követően Molotov visszatért Moszkvába, Hruscsov és Malenkov pedig titkos utat tett Bukarestbe, majd Szófiába. Romániában és Bulgáriában, valamint Csehszlovákiában a vezetők készséggel beleegyeztek az invázió támogatásába.²⁶

A magyar forradalom katonai leverését megelőzően a szovjetek nagy jelentőséget tulajdonítottak Tito nézőpontjának, mert arra törekedtek, hogy Jugoszlávia tartózkodjon a magyar ügyekbe való bekapcsolódástól, a forradalmárok támogatásától. Ennek eredményeként november 3-án egy diszkrét kétmotoros Iljusin-14-es repülőgéppel titkos látogatásra indultak Brioniban. Ezt a titkos utazást maguk a szovjetek kezdeményezték. Hruscsov elsőként azt hangsúlyozta, hogy a magyar helyzet milyen óriási veszélyt jelent a szocialista táborra. Tájékoztatta a jugoszlávokat, hogy megfelelő létszámú csapatot állítottak össze, hogy beavatkozzon a magyarországi eseményekbe. Hruscsov úgy vélte, hogy egy-két nap elegendő lesz a szükséges előkészületekhez. Emellett megemlítette a Bulgaryinnal, a Minisztertanács akkori elnökével folytatott beszélgetését

---

²⁵ Rubicon intézet: Sokcsevits Dénes: Magyarország és Jugoszlávia 1956-ban, Titó és Jugoszlávia szerepe a magyar forradalomban, <https://rubiconintezet.hu/2020/12/01/dr-sokcsevits-denes-magyarorszag-es-jugoszlavia-1956-ban-tito-es-a-jugoszlavok-szerepe-a-magyar-forradalomban/> (2024.05.04)

²⁶ Rubicon online: Kávássy János: A brioni találkozók. Hruscsov és Titó megegyezése, lapszám 2015/3-4

is, aki azt a hírt adta, hogy Kádár János és Münnich Ferenc sikeresen megszöktek Budapestről, és Moszkvába tartanak. Hruscsov felismerte, hogy egy sikeres magyar forradalomnak messzemenő következményei lehetnek a Szovjetunió számára, mivel ez arra készteti a szovjet népet, hogy megkérdőjelezze, miért nem következett be ilyen forradalom a szigorú Sztálin uralma alatt, ami kétségbe vonja az új vezetést. A moszkvai delegáció arra számított, hogy a szuezi válság bizonyos mértékig eltereli a nemzetközi figyelmet a magyar eseményekről, amelyeket előnyösnek tartottak.²⁷

4. kép: Tito és Hruscsov az Adriai-tengeren, Tito *Sirály* nevű luxusjachtján (1956)

Tito Rákosi Mátyásnak tulajdonította a magyarországi helyzetet, és aggodalmát fejezte ki az országban esetlegesen bekövetkező jobbra tolódás miatt. A jugoszláv perspektíva úgy ítélte meg, hogy a beavatkozásra szükség lenne, ha ellenforradalom alakulna ki Magyarországon, de a pusztán szovjet fegyverzetre hagyatkozás jelentős vérontást eredményezne, hiszen minden magyar fegyvert fog a szovjetek ellen. Tito azt is hangsúlyozta, hogy meg kell menteni a felbomlott Magyar Kommunista Párt maradványait egy magyarokból álló forradalmi kormány felállításával és átfogó programmal az emberekkel.²⁸

A szovjetek egyetértettek ezzel az állásponttal, és Münnich Ferenc volt moszkvai és belgrádi nagykövetet jelölték meg az új kormány lehetséges jelöltjeként. Ezzel párhuzamosan Kádár János neve is szóba került. Hruscsov ismét felvetette a kérdést, hogy ki vezesse a magyar kormányt. Nyilvánvaló volt, hogy nem kedvelték különösebben Kádárt; nem őt választották, amint azt a volt

²⁷ Mihail Heller, Alexander Nyekrics: A Szovjetunió története. II. kötet. Osiris kiadó, Budapest 1996. 434-436.

²⁸ Hegedűs Attila: Az 1956-os forradalom és Jugoszlávia, Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta 2010, 214.

jugoszláv nagykövet is megjegyezte. A szovjet pártvezér nagyra értékelte Münnich Ferencet, akivel a harmincas években egy oroszországi hadgyakorlaton sátrazott. Veljko Mićunović szerint azonban Münnich Moszkvában volt nagykövet Rákosi alatt, Kádár pedig Budapesten raboskodott. Ez a tény minden magyar szemében döntő érv lehet Kádár mellett. Hruscsov elismerte Mićunović kijelentésének érvényességét, és nem vitatta tovább. Más nevek is szóba kerültek.²⁹

Bata István honvédelmi miniszter szovjet javaslatát a jugoszlávok szkepticizmussal fogadták, és azt állították, hogy Bata már Rákosi alatt is betöltötte ezt a tisztséget. Ezt a megoldást minden érintett fél gyengének ítélte. Felmerült még Losonczi Géza, aki Titótól és társaitól dicséretben részesült, de az oroszok gyanakodva nézték, hogy Nagy Imréhez igazodik. A jugoszlávok nem bíztak Maléter Pálban, mivel nem tudtak róla. Tito azt javasolta, hogy személyes ügyekben támaszkodjanak Kádárra, mivel ő ismerte leginkább a magyar elvtársakat. A beszélgetés ezután Nagy Imre sorsára terelődött. Tito elárulta, hogy olyan információi vannak, amelyek arra utalnak, hogy Nagy a jugoszláv nagykövetségen szeretne menedéket keresni, és fontolóra veszi, milyen lépéseket tehet, mielőtt az oroszok kijelentik tehetetlenségüket az ügyben. A jugoszlávok beleegyeztek abba, hogy megpróbálják kifejteni befolyásukat Nagy Imre felett, amit a szovjetek rendkívül jelentősnek tartottak.³⁰

A Brioniban hozott ítélet végrehajtására Budapesten 1956. november 4-én 4 óra 15 perckor került sor, a szovjet csapatok általános támadásának megkezdésével egy időben. Ezt követően az ungvári rádió Kádár János, a Moszkva-barát kormány felhívását sugározta a magyar lakossághoz. November 4-én a hajnali órákban Nagy Imre és személyek egy csoportja a jugoszláv nagykövetségen keresett menedéket. Egy 43 fős csoport kapott menedékjogot, ami arra készítette az orosz hadsereget, hogy páncélozott járművekkel kerítse körül a nagykövetséget. A Szovjetunió azzal vádolta Jugoszláviát, hogy menedéket ad a magyar ellenforradalmároknak, amit a délszláv nemzet azonnal visszautasított.³¹

1956. november 11-én egy pulai összejövetelen Josip Broz Tito tévedésnek ismerte el a szovjet beavatkozást, mégis a következőket mondta: *„Mindig azt fogjuk mondani, hogy az idegen katonai beavatkozás ellen vagyunk, de mi most itt a kisebbik rossz? A káosz, polgárháború, az ellenforradalom, az újabb világháború vagy az ott tartózkodó szovjetek intervenciója. Az előbbi katasztrófa, az utóbbi hiba. Akkor elvtársak, ha ez megmenti a szocializmust Magyarországon, akármennyire is a beavatkozás ellen vagyunk, elmondhatjuk, hogy a szovjet intervenció szükséges volt. A szovjetek még mindig azt gondolják, hogy a katonai erő mindent megold, de ez nem igaz!*

²⁹ Vukman Péter: Jugoszlávia, Egyiptom és Nagy-Britannia (1956–1961), Világtörténet, 2012/3-4, 289-301.

³⁰ Vukman Péter: A magyar–jugoszláv párt- és államközi kapcsolatok (1945–1956), Múltunk - politikatörténeti folyóirat, Pécsi 2012,

³¹ Mihail Heller, Alexander Nyekrics: Oros történelem. II. kötet: A Szovjetunió története. Osiris, Budapest, 1996, 436–438.

Látható, hogy milyen szörnyű ellenállásra képes egy nép, még ha kell, pusztá kézzel is, ha a szabadság és a függetlenség kivívása a célja. Már az sem érdekli, hogy milyen függetlenségért harcol, hogy az országba visszajön a burzsoázia és visszaáll a régi reakciós rendszer, csak hogy kivívja nemzeti függetlenségét.”³²

A jugoszláv és a magyar kormány között létrejött, védelmüket biztosító megállapodást követően Nagy Imre és társai november 22-én este fél nyolckor indultak a jugoszláv nagykövetségről. A megállapodást figyelmen kívül hagyva azonban a szovjetek kivétel nélkül mindenkit elfogtak. A jugoszlávok hevesen tiltakoztak az eset ellen, de tiltakozásuk hiábavalónak bizonyult a miniszterelnök és kollégái biztonságának biztosításában, akiket később Romániába szállítottak. Nagy Imrét, Gyimes Miklóst és Maléter Pált 1958. június 16-án, Budapesten kivégezték.³³

A magyar forradalom brutális leverése után újra fellángoltak a feszültségek Moszkva és Belgrád között, de a magyarországi helyzet Jugoszlávia és a Szovjetunió számára nem volt jelentős. Következésképpen a brioni események gyorsan a homályba merültek.

---

³² Évkönyv 1993, Budapest, Az 1956-os Magyar Forradalom Történetének Dokumentációs és Kutató Intézete, 133.

³³ Romsics Ignác: Magyarország története, Kossuth kiadó, Budapest, 2017, 110-112

III. FEJEZET

A MÁSODIK JUGOSZLÁV-SZOVJET KONFLIKTUS (1957–61)

3.1 Az 1957-es moszkvai nyilatkozat és a meghasonlás

A Szovjetunió és Jugoszlávia közötti konfliktus már a megbékélés időszakában is éles fókuszba helyezte szándékaik alapvető különbségeit. Ez a növekvő eltérés az ellentétes nézőpontok eredménye volt. Moszkva úgy vélte, hogy a győzelem eléréséhez és történelmi küldetésének teljesítéséhez elengedhetetlen egy szocialista világrendszer, amely ugyanazon elvek alapján egyesül és egy központi hatalom irányítja. Ezért Hruscsov erőfeszítései arra irányultak, hogy helyreállítsa Sztálin elhibázott politikáját, és Jugoszláviát a szovjet blokkhoz igazítsa, helyreállítva a dolgok természetes rendjét. Másrészt Jugoszlávia célja az volt, hogy normalizálja kapcsolatait a szovjet blokk országaival, miközben fenntartja autonómiáját, és előmozdítja a jugoszláv típusú reformpolitikát és a független erőket a blokkon belül. A térségünkben zajló események vizsgálatakor döntő fontosságú az ezekkel a kérdésekkel összefonódó hatalmi dinamika, valamint egy másik jelentős szempont, a XX. kongresszust követően a szocialista országok számára alternatív utat kínáló történelmi lehetőség adódott, mivel a sztálinista rendszer átalakításának lehetősége felvetődött.³⁴

Jugoszlávia vezetői erősen bírálták a szovjet rendszer egészét, különösen a sztálinizmust, miközben saját jugoszláv modelljüket emelték ki, mint az egyetlen létező kommunista alternatívát. Hruscsov reformtervei és a Nyugattal szembeni békésebb megközelítés iránti vágya szorosan összefüggött a Jugoszláviával fenntartott kapcsolatok javításával. Ez a szorosabb kapcsolat lehetővé tenné a szovjet hegemonia fenntartását a térségben, bár finomított módszerekkel. Hruscsov arra irányuló kísérlete, hogy informális találkozót szervezzen Titoval és Gomulkával, alapja lehetett ennek a törekvésnek. Tekintettel arra, hogy a Szovjetunió egyre inkább a harmadik világra összpontosít, még fontosabbá vált a regionális ügyek rendezése.³⁵

Az el nem kötelezett nemzetek között Jugoszlávia keleti blokkhoz való igazodása Moszkva szándéka szerint tökéletesen illeszkedett a harmadik világra összpontosító külpolitikájukhoz. 1957 nyara felcsillant egy reményt a hosszú távú pozitív elmozduláshoz, mivel a Molotov-Kaganovics-Malenkov puccskísérlet Hruscsov megdöntésére kudarcot vallott. Jugoszlávia vezetői óriási meglepetéssel üdvözölték ezeket a fejleményeket, mivel úgy vélték, hogy ez igazolja saját álláspontjukat. A Szovjet Kommunista Párton belüli események és a meghozott döntések

---

³⁴ Jelavich Barbara: A Balkán története. I–II. Budapest, Osiris, 1996, 210–211.

³⁵Uo.

alátámasztani látszottak Tito álláspontját a sztálinisták és a nem sztálinisták közötti konfliktusról. Továbbá a 20. kongresszus a desztalinizációs menetrend határozott folytatását ígérte, a lazítás és a reformok politikájával együtt. Míg a jugoszláv vezetők aggodalmukat fejezték ki Hruscsov egyes negatív megjegyzései miatt, azokat a sztálinisták megfélemezésére irányuló gesztusként értelmezték.³⁶

Kiemelkedő fontosságú volt a szovjet vezetők hajlandósága a kölcsönszerződések újratárgyalására és a kedvezőbb feltételek felajánlására. Ez a változás álláspontjukban a romániai Hruscsov-Tito csúcstalálkozó után következett be, amelyre 1957 augusztusának elején került sor. A csúcson felcsillant a remény a szovjet-jugoszláv kapcsolatok megoldására. Hruscsov lehetőséget látott a jugoszlávok békésnek tűnő magatartásában, amelyet az a hit táplált, hogy az enyhülés folyamata megerősödik, és a merev regionális politika feloszlik. Ezenkívül a belgrádi politikusok készek voltak viselni ennek a törekvésnek a költségeit. Hruscsov kézzelfogható eredményeket ért el az 1955-ös belgrádi és 1956-os moszkvai nyilatkozatban felvázolt elvek megerősítéséért, valamint saját nyilatkozatok megtételéért. Beleegyezését biztosította egy jelentős nemzetközi kommunista összefüggésen, Tito pedig vállalta, hogy diplomáciailag elismeri az NDK-t és támogatja a Kádár-kormányt. Az ideiglenes érdekegyeztetés alatt azonban valódi szándékaik eltérőek maradtak. Hruscsov folytatta erőfeszítéseit, hogy Jugoszláviát közelebb hozza a szovjet táborhoz, míg Tito abban reménykedett, hogy a sikeres külpolitikai törekvések megerősítik Hruscsov gondolkodásmódját, előmozdítják a desztalinizációt, és véget vetnek a jugoszláv-ellenes érzelmeknek. Sajnos ez a pozitív pálya a jugoszláv-szovjet kapcsolatokban rövid életű volt. Miután világossá vált, hogy a konferencia szervezői milyen dokumentumot kívánnak elfogadni, nyilvánvalóvá vált, hogy a kívánt nemzetközi desztalinizációs váltás nem jön létre. Ezzel szemben az eredeti dokumentumtervezet, amelyet nagymértékben befolyásolt Kína, nemcsak a revizionizmus elleni kampány megújítását javasolta, hanem utalt a nagyrészt elfeledett Információs Hivatal esetleges újjáéledésére is.³⁷

A kommunista pártok 1957. novemberi moszkvai találkozója a tizenkétpárti nyilatkozat elfogadásával együtt a szigorú kínai állásponthoz igazodott, amely mereven ragaszkodott a sztálinista elvekhez, amelyet a legtöbb kommunista párt szívesen fogadott. Az, hogy Jugoszlávia megtagadta a dokumentum aláírását, csak fokozta a kelet-európai népi demokráciák keményvonalas vezetőinek eltökéltségét, hogy könyörtelenül kritizálják a *Titoista* revizionizmust.³⁸ Mivel az ortodox sztálinista ideológiához való visszatérés és a tömbegység megerősítésére összpontosuló külpolitikai doktrína ellentmondott a jugoszláv törekvéseknek, a moszkvai konferencia nem érte el eredeti célját, vagyis hogy Jugoszláviát a szovjet tömbhöz közelebb hozza. 1957 ősze végére a

³⁶ Zilahi Tibor: A szovjet-jugoszláv konfliktus balkáni előzményei. *Aetas*, 6(1991/1), 64–86.

³⁷ Sokcsevits Dénes – Szilágyi Imre – Szilágyi Károly: Déli szomszédaink története. Budapest 1994.

³⁸ Petranović B. *Istorija Jugoslavije 1918–1988*. Beograd, 1988, 140–141.

változó körülmények valójában megnövelték az alternatív megoldás valószínűségét. Elképzelhető, hogy egy olyan dokumentum, amely nem felel meg a jugoszlávok normáinak, jogos indokként szolgálhatott Belgrád elszigetelésére. A független szocialista ideológiát támogató és az el nem kötelezett státuszát megőrző Belgrád szembesült az ilyen elszigeteltség következményeivel. Ez megakadályozta volna az 1956-os magyar vagy lengyel helyzet esetleges megismétlődését is. Hruscsov Tito pulai beszédének kritikájában felelevenítette azt az állítást, hogy ez csupán kísérlet volt más szocialista országokat a jugoszláv útra terelni. A szovjet vezetők a moszkvai találkozón tanúsított magatartást, különösen a JKSZ közelgő kongresszusának programtervezetét olyan kihívásként értelmezték, amely határozott választ igényelt a szocialista tábor részéről. Peking ismét kiemelkedő szerepet játszott a titoizmus elleni új kampány élén, aktívan és határozottan részt vett a harcban.³⁹

Moszkva ismét engedett a külső nyomásnak, különösen a várt külpolitikai lépések kudarcát követően. Úgy tűnt, hogy Kína szándékos erőfeszítései a kapcsolatok súlyos megfeszítésére érték a kívánt eredményt. A jugoszláv kommunisták ellen könyörtelen támadási hullám indult meg, amely még az előző évi ideológiai kampányt is felülmúlta. A szovjet vezetők számára a legnagyobb aggodalomra adott okot, hogy a belgrádi vezetés határozottan elutasította a blokk politikáját, és heves kifogásokat fogalmazott meg a szovjet hegemonia-törekvésekkel szemben. Nyilvánvalóvá vált, hogy Jugoszlávia megingathatatlanul elkötelezett a független álláspont fenntartása mellett, és nem hajlandó megfelelni a kétpólusú világrendnek. Jugoszlávia létevel és példájával gátat szabott a szovjet tábor terjeszkedésének és egysége megszilárdításának.⁴⁰

A szovjet-jugoszláv viszony rohamos megromlása újra felélesztette a magyar helyzettel kapcsolatos vádak Moszkvában. A jugoszlávokat ismét bírálat érte a magyarországi felkelés támogatása miatt, nemzeti forradalomnak tekintve, a szovjet segítségre pedig beavatkozásként hivatkozva. Nyíltan támogatták a sajtóban hazaárulónak titulált Nagy-Losonczy-csoportot. Úgy tűnt, hogy Jugoszlávia minden kérdésben a szélsőséges kínai állásponthoz igazodott, ami ahhoz vezetett, hogy a jugoszláv revizionizmust az amerikai imperializmus közvetlen szövetségeseiként ábrázolták. Tito mindent megtett annak érdekében, hogy Jugoszláviát mentesítse minden felelőssége alól az 1956-os magyarországi eseményekért. Természetesen ezek a Jugoszlávia elleni vádak azonnali és heves tiltakozást váltottak ki Belgrádban, és heves sajtópolémiaival kísért hosszadalmas diplomáciai csatát indítottak el. A jugoszláv válasz magában foglalta a vádak heves tagadását, és az ellentmondásos Rajk-perrel való összehasonlítást. Úgy vélték, hogy a végső cél a jugoszláv-magyar viszony aláásása egy folyamatban lévő nemzetközi kampány részeként. Annak ellenére, hogy a kommunista pártok egyöntetűen igyekeztek együttműködni a nyugati hatalmakkal,

---

³⁹ Sajti Enikő, Polonyi Péter: Mao–Tito. Budapest, Pannonica, 2000, 98-99.

⁴⁰Uo.

és a *nemzetközi reakció* a jugoszláv tiltakozás során, egyértelmű szándék volt a konfrontáció feletti ellenőrzés fenntartása is, különösen a szovjet vezetésen belül. Míg a szovjet vezetés ragaszkodott a válaszok listájához, amely összehangolta Jugoszlávia és a nyugati hatalmak reakcióit, valamint tartalmazott egy fenyegető elemet a további terhelő bizonyítékok létezésére vonatkozóan, Hruscsov ellenállt a kísértésnek, hogy kövesse a kínaiak által hirdetett politikát, amelynek célja Jugoszlávia szocialista természetének kétségbe vonása és a diplomáciai kapcsolatok megszakítása volt. A válaszlista összeállításának kiterjedt folyamata során az ésszerűbb és mérsékeltebb megközelítés érvényesült, elkerülve a konfrontációt tovább fokozó megoldásokat.⁴¹

Bár a nézeteltérések azonnali feloldása nem volt kivitelezhető, kulcsfontosságú volt a kapcsolat további romlásának megakadályozása, mivel az Jugoszlávia számára sem volt előnyös. A konfliktus viszonylag gyorsan lezárult, mert mind a szovjet, mind a jugoszláv vezetés felismerte, hogy a vita elmélyítése egyik fél számára sem járna pozitív eredménnyel. A Szovjetunió külpolitikája nem igazodott a Nyugathoz vagy a harmadik világhoz fűződő kapcsolatok romlásának eszméjéhez. Hruscsovnak alapvető érdeke volt annak biztosítása, hogy a tábor helyreállított egysége ne a sztálinista politikához való kínai nyomásra való visszatérésén alapuljon, hanem inkább saját elképzelésein. Következésképpen a Szovjetunió elismerte Jugoszlávia egyedi kérését, hogy elhatárolódjon a blokk politikájától. Tekintettel külpolitikai törekvéseire, különösen a harmadik világgal szemben, Jugoszlávia kérelme az el nem kötelezett mozgalomban betöltött kiemelkedő szerepre kihívást jelentett Moszkva számára. A tömbön kívüli szocialista országgént Jugoszláviával keményen szembe helyezkedni pénzügyileg megterhelő és kontraproduktív lett volna. Tito felismerte, hogy a legkedvezőbb megközelítés a Hruscsov-Kádár politika fenntartása, mivel kapcsolatuk bármilyen megromlása csak tovább fokozza a szomszédos balkáni országokkal fennálló feszültségeket.⁴²

3.2 A JKP VII. kongresszusa és szakítás a Szovjetunióval

A szovjet-jugoszláv kapcsolatok 1957-es megromlását követően a jugoszláv vezetők a tömbön kívüli országokra helyezték a hangsúlyt. Együttműködtek afrikai és ázsiai befolyásos személyiségekkel, köztük Nehruval, Nasszerrel és Sukarnóval, hogy szervezetet és határozott nemzetközi jelenlétet hozzanak létre a nemzetek sokszínű csoportja számára. Ennek a mozgalomnak az a célja, hogy összetartó struktúrát biztosítson, és fokozza ezen országok globális láthatóságát. Jugoszlávia arra törekedett, hogy fenntartsa a semleges pozíciót két egymással szemben álló tömb között, nem a hagyományos értelemben, hanem a gyarmatosítás-ellenesség és a

---

⁴¹Bak János Békés Csaba Gyurgyák János Hegedűs B. András Litván György Rainer M. János: A „Jelcin dosszié” dokumentumok 1956-ról, Századvég kiadó, Budapest 1993

⁴²Niederhauser, E. (1994). Jugoszlávia 1918-1990. *Iskolakultúra*, 4 (3), 27–36.

békepolitika kiállításával, megtestesítve a kiegyensúlyozott megközelítés koncepcióját. Ez az egyedi külpolitikai törekvés azonban időnként megfeszítette Jugoszlávia kapcsolatait a nyugati országokkal. Például a Német Szövetségi Köztársaság 1957 és 1968 között megszakította diplomáciai kapcsolatait Belgráddal, mivel Jugoszlávia elismerte a Német Demokratikus Köztársaságot. Ennek ellenére Jugoszlávia következetesen elítélte az akkori nagy gyarmati konfliktusokat, például Algériában és Vietnamban, miközben támogatást ajánlott Egyiptomnak az arab-izraeli háborúban. Ugyanakkor a jugoszláv kormány nagyon ügyelt arra, hogy ne veszélyeztesse kapcsolatait a nyugati nemzetekkel. Az 1958. április 22-26. között sorra kerülő JKP VII. kongresszusa Ljubljánában került megtartásra. A kongresszuson Jugoszlávia öngazgatási politikája határozottan elutasított minden külföldi beavatkozást belügyeibe. Ezt az álláspontot bírálták a szocialista országok részéről, akik revizionistának minősítették és elítélték, s Jugoszlávia független külpolitikai elképzeléseit a Szovjetunió részéről is bírálat érte. 1958. május 10-én Moszkva kifejezte meggyőződését, hogy Jugoszlávia veszélyt jelent a szocialista nemzetek szolidaritására. A Szovjetunió sürgette a jugoszláv vezetést, hogy tartsák be a szocialista táboron belüli egység elvét. 1958 áprilisában a 22-26-ai VII. Pártkongresszus lezárásával beindult az ideológiai átalakulási folyamat. Ez a kongresszus egy olyan pártprogram elfogadásával zárult, amelynek célja az átfogó társadalmi öngazgatás kialakítása volt. Az öngazgatáson és a nemzeti függetlenségen alapuló szocializmus meghirdetésével a párt teljesítette azt a célját, hogy legitimálja álláspontját. Ez a kiáltvány nemcsak megerősítette a jugoszláv társadalom bizalmát a JKP-ban, mint független pártban, hanem újrafogalmazta a szocializmust, mint társadalmi szemléletet. 1958. május 27-én a Szovjetunió az előző, 1956-ban kötött megállapodás ellenére úgy döntött, hogy leállítja a Jugoszláviának nyújtott hitelek szétosztását. Ez volt az indíték arra, hogy Jugoszlávia beszüntette kapcsolatait a Szovjetunióval. Erre a hirtelen befagyásra reagálva Jugoszlávia gyorsan az Egyesült Államokhoz, Nagy-Britanniához és Franciaországhoz fordult, pénzügyi forrásokat keresve kölcsön formájában.⁴³

3.3 Jugoszlávia az el nem kötelezettek mozgalmában

Már a Moszkvától való 1948-as elszakadása után Jugoszláviának a külpolitika és a gazdasági elszigeteltség kényszerei alól való kiszabadulás ijesztő feladatával kellett szembenéznie. Az elkötelezettség kezdeti megjelenése a Sztálin utáni időszakban vált nyilvánvalóvá, ahogy a szovjet befolyás alábbhagyott és a nyugati nyomás pedig erősödött. Jugoszlávia annak érdekében, hogy elhatárolódjon a bináris hidegháborús modelltől, elkezdett együttműködést keresni az egykori gyarmatokkal. Ezt a nem elkötelezettség felé való elmozdulást nemcsak politikai indítékok, hanem

---

⁴³ Jugoszlávia – Bíró László, Juhász József: BALKÁN-KRONOLÓGIA IV. Két szövetségi rendszerben, 1946–1989, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet MTA Kiváló Kutatóhely, Budapest-Szófia 2023. 109.

gazdasági megfontolások is vezérelték. Jugoszlávia akkoriban elsősorban agrárnemzet volt, fejletlen és részben újjáépített iparral. Mivel a szovjetek kevés támogatást nyújtottak a jugoszláv nehézipar növekedéséhez, és a nyugati piacok behatolása nehézkesnek bizonyult, Jugoszlávia olyan alternatív piacokat keresett, ahol termékei versenyezhetnek. Ennek elérése érdekében az ország belföldön öngazgatási szocialista megközelítést alkalmazott, miközben megszólította az újonnan felszabadult ázsiai és afrikai nemzeteket, amelyek nemrég nyertek függetlenséget a gyarmati uralom alól.

Ez a folyamat oda vezetett, hogy bekapcsolódtak az el nem kötelezett mozgalomba, a nemzetek egy csoportjába, amely a hidegháborúban semlegesség fenntartására törekedett. Idővel Jugoszlávia a mozgalom kiemelkedő vezetőjévé vált, annak ellenére, hogy több szempontból is elkülönült. Más tagokkal ellentétben a jugoszláv vezető nem járult hozzá a mozgalom alapelveihez, és nem vett részt kulcsfontosságú konferenciákon. A földrajzilag elkülönült és a társaihoz képest gazdaságilag fejlett Jugoszlávia egyedülálló politikai, intézményi és kulturális örökséggel is rendelkezik, amely megkülönbözteti a többi tagállamtól. Jugoszlávia, mint egyetlen nagy, többnemzetiségű és nagyrészt fehérbőrű lakossággal rendelkező tagállam, éles ellentétben állt az egykori gyarmatokkal, és magukra a gyarmatosítókra emlékeztetett. Ennek ellenére a mozgalom tagjai készségesen fogadták Jugoszláviát vezetőjüként, mögé tömörültek, ahelyett, hogy soraikból választottak volna vezetőt. Nehéz meghatározni azt a pillanatot, amikor Jugoszlávia először lépett fel az el nem kötelezettség híveként. Valószínűleg, az első jelentős lépés az volt, amikor Jugoszlávia ellenszavazatot adott le az ENSZ Közgyűlésén az ENSZ csapatainak a 38. szélességi körön való átkelését illetően 1950-ben Koreában. Nevezetesen, hogy India, Libanon, Szaúd-Arábia és Jemen csatlakozott Jugoszláviához, s ellene szavazott, Indonézia pedig a tartózkodás mellett döntött. Ez a szavazás – az általa megszerzett támogatással együtt – fontos mérföldkőnek tekinthető Jugoszlávia elköteleződésében.⁴⁴

A katonai tényező jelentős szerepet játszott ebben az elköteleződés irányába történő elmozdulásban, mivel a katonai megfontolások természetesen háttérbe szorították a külpolitikai törekvések politikai és gazdasági vonatkozásait. Jugoszlávia kedvező eredményeket tudott elérni azáltal, hogy mindkét katonai bloktól távolságot tartott, és a domináns katonai szövetségekkel való békés együttélést szorgalmazta.⁴⁵ A nemzetbiztonságra helyezve a hangsúlyt a nemzet biztonságos környezetének megteremtésére, megelőző intézkedések alkalmazásával, valamint a kisebb nemzetek szuverenitásának és függetlenségének elvei és gyakorlata mellett szilárd elkötelezettség fenntartásával. Ezenkívül a második világháborút követően a jugoszláv hadiipar jelentős növekedést produkált, különösen azokban az években, amikor a szovjet fenyegetettség nagyra nőtt. Ennek az

⁴⁴ Lehoczki, Bernadett (2002) *A titói Jugoszlávia és az el nem kötelezettek mozgalmá*. TDK dolgozat, Budapesti Corvinus Egyetem, Politikatudományi szekció.

⁴⁵ Aleksandar Životic: Jugoszlávia külpolitikája a hidegháború idején- a felbomlás egyik oka?, L'Harmattan Kiadó–ELTE BTK Kelet-Európa Története Tanszék, Budapest, 2009, 20-21.

iparágnak a termékei piacra találtak a harmadik világ országaiban, amelyek nem rendelkeznek saját katonai termelési képességekkel, és nem engedhették meg maguknak a költséges amerikai vagy szovjet fegyvereket. Továbbá ezek az országok független külpolitikájuk miatt nem kaphattak katonai felszerelést segélyként. Ennek eredményeként a jugoszláv fegyverexport már 1953-ban megjelent a Közel-Keleten, kezdetben kisméretű könnyűfegyver-szállítmányok formájában.⁴⁶

Az 1950-es évek közepén a jugoszláv ambíciók középpontjában a külpolitika átirányítása és a külföldi célok újraértékelése állt. A vezetés teljesen világossá tette, hogy teljes mértékben elkötelezett a hosszú távú partnerségek ápolása mellett az arab nemzetekkel, Indiával, valamint Afrika és Ázsia különböző országaival, amelyek nem tartoznak egyetlen blokkhoz sem. Az Indiával, Egyiptommal és Indonéziával folytatott együttműködés elsődleges célja az volt, hogy elősegítse az erős kapcsolatok ápolását és elősegítését. A koncepció nemzetek összetartó szövetsége volt, amely elkülönül a szovjet és a nyugati tömböktől, szembeállva mind a gyarmati rendszerrel, mind a fejlett kapitalista országok globális politikai és gazdasági dominanciájával. Ez a csoport azonban nem igazodott a szovjet politikához sem. Ezzel az ideológiával összhangban az 1956. július 18-19-i brioni találkozón Tito, Jawaharlal Nehru indiai miniszterelnök és Gamel Abdel Nasser egyiptomi elnök felismerte a bandungi elvek jelentőségét. Ezek az alapelvek, amelyeket 1955. április 18-24-én az indonéziai Bandungban tartott 29 afro-ázsiai állam konferenciáján határoztak meg, támogatták a gyarmatosítás-ellenességet és a békés együttélést. Tito nagy hangsúlyt fektetett erre a harmadik erőre a globális politikai színtéren.⁴⁷

Annak érdekében, hogy szervezettséget és nemzetközi elismerést szerezzenek az országok sokféle csoportjának, a nem blokk nemzetek, valamint olyan befolyásos személyiségek, mint Nehru, Nasser és Sukarno, kohéziót igyekeztek megteremteni. Erőfeszítéseik az el nem kötelezett mozgalom első csúcskonferenciájában mutatkozott meg, amelyet 1961. szeptember 1-jén Belgrádban tartottak, és amelyen 28 ország vett részt. A konferencia során kinyilvánították, hogy a tagállamok nem csatlakoznak szövetségi rendszerekhez vagy védelmi egyezményekhez, mivel elhatárolják magukat a „kétpólusú világ” hidegháborús dinamikájától. Ez a pozíció lehetővé tette számukra, hogy fenntartsák a köztes nemzetközi státuszt, és kollektív hangot adjanak az el nem kötelezett nemzeteknek. Jugoszlávia figyelemre méltó nemzetközi jelentőségét és hírnevét – méretéhez és gazdasági erejéhez képest – nagyrészt a békéhez való proaktív hozzáállásának tulajdonította. Annak ellenére, hogy a Nyugat bírálta Jugoszláviának az el nem kötelezett mozgalomban való részvételét és Tito beszédének hangnemet a belgrádi konferencián, sem a brit

---

⁴⁶ Juhász József: Volt egyszer egy Jugoszlávia, a délszláv állam története, Aula Kiadó Kft., Budapest 1999, 181-183

⁴⁷ Lugosi Győző: A bandungi szellem, *Eszmélet*, 2020/ősz-tél, 127-128.

vagy az amerikai sérelmek nem törték meg a mozgalmat.⁴⁸ Tito már 1961. november 18-19-én Kairóba látogatott, ahol további megbeszéléseket folytatott Nasszerrel és a Washingtonból hazatérő Nehruval. Tito, mint az el nem kötelezett mozgalom egyik kiemelkedő alakja és a szervezet első főtitkára (1961-64), döntő szerepet játszott a Nehruval és Nasszerrel folytatott tárgyalásokban. Az amerikai segítséggel támogatott karizmatikus jelenléte, a tagországokon belüli fáradhatatlan utazások és a rivális hiánya megszilárdította Jugoszlávia vezető pozícióját a mozgalomban.⁴⁹

5. kép: Az El-Nem Kötelezettek Mozgalmának főbb alapítói, Belgrád 1961. szeptember 1. Dzsaváharlál Nehru (India), Kwame Nkrumah (Ghána), Gamal Abden-Nasszer (Egyiptom), Ahmed Sukarno (Indonézia), Josip Broz Tito (Jugoszlávia)

⁴⁸ Vukman Péter: Jugoszlávia és az el nem kötelezett országok belgrádi kongresszusa 1961, Múltunk- politikatörténeti folyóirat, Pécs 2012

⁴⁹ Jugoszlávia – Bíró László, Juhász József: BALKÁN-KRONOLÓGIA IV. Két szövetségi rendszerben, 1946–1989, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet MTA Kiváló Kutatóhely, Budapest-Szófia 2023. 120.

IV. FEJEZET

A MÁSODIK JUGOSZLÁV-SZOVJET MEGBÉKÉLÉS (1962–64)

4.1. Hruscsov újabb belgrádi útja és eredményei

Ahogy azt fent már tárgyaltuk, a Szovjetunió és Jugoszlávia közötti eltérő perspektívák 1957 és 1961 között a második szovjet-jugoszláv konfliktus kialakulásához vezettek. Ezt követően az 1958-as VII. Kongresszuson elfogadott jugoszláv pártprogram heves vitákat váltott ki. A nemzetközi kommunista mozgalom, beleértve a szovjetekkel amúgy is nézeteltérésben lévő kínai és albán pártokat, erőteljes ideológiai hadjáratot indított a JKSZ ellen. A kommunista pártok 1960. novemberi moszkvai találkozóján a jugoszláv változatot egyöntetűen nemzetközi oportunizmusnak ítélték, amely a mai revizionista elméletek megtestesítője. A Szovjetunió Kommunista Pártjának 1961. évi XXII. kongresszusát követően az ideológiai konfliktusok intenzitása csökkenni kezdett. Ez az elmozdulás többek között a jövőbeli együttműködés iránti megújult optimizmusnak tudható be. Nevezetesen, az SZKP 1961. októberi kongresszus nemcsak emlékeztetett Sztálin vétkeire, hanem rávilágított Molotov, Kaganovics, Malenkov és Vorosilov cinkosi részvételére is. A hivatalos dokumentumok nyilvánosságra hozatala során kiderült, hogy nem csak a *nép ellenségeire* szabtak ki halálos ítéletet, hanem házastársaikra is, amit Molotov, Kaganovics és más magas rangú tisztviselők aláírása is bizonyított. A kongresszus egyik felszólalója egészen odáig ment, hogy lejáratta Zsdanov hírnevét. Hruscsov a moszkvai pártbizottság javaslatára egy szimbolikus gesztussal, amely a sztálinizmustól való teljes eltávolodást jelezte, Sztálin holttestét eltávolította a mauzóleumból, hamvait pedig a Kreml falai közé temették. Ez az aktus megteremtette a terepet a két nemzet közötti kapcsolatok normalizálásához.⁵⁰

1962 szeptemberében egy kilencnapos jugoszláviai látogatás alkalmával ratifikálták a Belgrádi Nyilatkozatot, amely a szuverenitás tiszteletben tartásának, a baráti együttműködés előmozdításának és a szocializmushoz vezető sokféle utak elismerésének elvét hangsúlyozta. Ez a nyilatkozat hatékonyan megszilárdította Jugoszlávia egyedülálló nemzetközi státuszát, amit a Szovjetunió is elismert. Bár a későbbiekben konfliktusok is keletkeztek a két ország között, Moszkva felhagyott azzal, hogy Jugoszláviát a szocialista táborhoz kényszerítse. Ezenkívül túl költségesnek ítélték a Jugoszlávia visszacsábítására irányuló gazdasági ösztönzőket. Ehelyett a hangsúly arra helyeződött át, hogy megakadályozzák Jugoszláviát abban, hogy a nyugati befolyási övezet felé vonzódjon. Az államközi kapcsolatok rendeződése – az azonnali megbékéléstől eltérően – már nem eredményezte a pártközi kapcsolatok erősödését. Annak ellenére, hogy a JKSZ a

---

⁵⁰ Heller–Nyekrics: A Szovjetunió, 472.

globális kommunista mozgalom részeként azonosította magát, nem vett részt a kommunista pártok jelentős nemzetközi összejövetelein, amelyek célja a mozgalom egységének demonstrálása volt globális szervezet hiányában.⁵¹

1962. december 3-án lépett előre a két nemzet közötti diplomáciai kapcsolatok rendezésének folyamata. Jugoszlávia delegációja – Tito vezetésével – látogatást tett a Szovjetunióban, ahol megbeszéléseket folytattak a kétoldalú kapcsolatokról, és december 20-ig tartózkodott az országban. A felek a gazdasági együttműködés kérdéseire koncentrálnak (korábban az év folyamán számos szakértői megbeszélés zajlott). Kölcsönösen dicsérték a másik országnak a szocializmus építésében elért eredményeit (december 12-én Hruscsov, 13-án Tito a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának ülésén), mindez a szocialista országok egységének megteremtését szolgálta. A két ország közötti kapcsolatok elmélyítésére mindkét nemzet vezetői nagy hatással voltak.⁵²

6. kép: Tito látogatása Moszkvában (1963. december 4.)

Tito és Hruscsov pozitív kapcsolatot ápoltak, ezt bizonyítja Hruscsov jugoszláviai nyaralása 1963. augusztus 20. és szeptember 3. között, Brioni szigetén. E látogatás során Hruscsov

⁵¹ Міжнародні відносини та світова політика: кер. авт. кол. В. Ю. Крушинський; за ред. В. А. Манжолі. К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2010. 78.

⁵² Bíró László, Juhász József: BALKÁN-KRONOLÓGIA IV. Jugoszlávia – Két szövetségi rendszerben, 1946–1989. Budapest-Szófia, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet MTA - Kiváló Kutatóhely, 2023. 129.

több informális találkozót folytatott Titoval. Tito amerikai látogatása előtt megbeszéléseket folytattak a leszerelésről és a szocialista táboron belüli egység fontosságáról. Hruscsov látogatásának célja Jugoszlávia szocialista táborral való kapcsolatának erősítése is. Ennek eredményeként megnövekedett a Jugoszlávia és más szocialista országok kulcsfontosságú pártvezetői közötti találkozók száma, igazodva ehhez a politikához.⁵³

**7. kép: Hruscsov jugoszláviai látogatásán: séta a Brionka villából a Fehérvillába, 1963. augusztus 25.
(Balról jobbra: Hruscsov, Tito, Jovanka Broz. Mögöttük: Ivan Stevo Krajacic, Nyina Petrovna
Hruscsova, Aleksandar Rankovic, Cvijetín Mijatovic**

4.2 Új jugoszláv alkotmány és együttműködési egyezmény a KGST-vel

Jugoszláviában vitathatatlanul megtörtént a gazdaság és a közigazgatás decentralizációja, amely jelentős átalakulásokat eredményezett. Fontos azonban megjegyezni, hogy ez a decentralizáció a gyakorlatban nem valósult meg teljes mértékben. Jugoszláviában, a szocializmus új, a szovjet modelltől eltérő formája jelent meg. Ez az új rendszer túllépett a hagyományos etatista megközelítésen, és szerkezeti változást vezetett be. Míg a társadalmi folyamatok irányítása a felső pártállamokon belül centralizált maradt, a jugoszláv szocializmus elvált szovjet megfelelőjétől. Szemben a blokk országaival abban az időszakban, Jugoszlávia sajátossága nemcsak az önálló külpolitikai törekvésben mutatkozott meg, hanem a társadalmi átalakulásokra és még nagyobb mértékben az ideológiai keretekre helyezett hangsúlyban is. Míg a reform szükségességét

⁵³ Uo., 133.

elsősorban gazdasági korlátok, nem pedig ideológiai motivációk vezérelték, a jugoszláv gazdaságpolitika az 1950-es években a nehéz- és katonai ipar fejlesztését, a gyors iparosítást és a kiterjedt eszközöket helyezte előtérbe.⁵⁴

A háborús és veszélyhelyzet-kezeléshez hasonlítható újraelosztási intézkedések időszakában korlátozott volt a vállalati autonómia tere. Ebből következően mind a társasági önkormányzatok, mind az önkormányzatok nagymértékben támaszkodtak az állami finanszírozásra. Az 1953 és 1964 között tapasztalt gyors gazdasági növekedés ellenére a termelékenység arányos növekedése elmaradt, ami jelentős egyensúlyhiányokhoz vezetett a különböző ágazatok között. A reformot különböző tényezők vezérelték, amelyek közül a politikai demokratizálódás szükségessége volt a fő motiváció. Ezt az igényt különösen a horvátok és szlovének hangoztatták, akiket közvetlenül érintett a szövetségi jövedelem-újraelosztás (a szövetségi államrendszer átalakulásáról egy későbbi fejezetben külön lesz szó). A reform előkészítését politikai konfliktusok kísérték. Az 1950-es években a decentralizáció volt az uralkodó tendencia, de az 1960-as évek első felében a reformer és a konzervatív frakciók közötti erőegyensúly és erősebb és tartósabb ellentét alakult ki.⁵⁵ Gazdaságpolitikai szempontból a reformerek Kardelj vezetésével a meglévő pálya határozottabb folytatását szorgalmazták. Céljuk az volt, hogy nagyobb autonómiát biztosítsanak a vállalatoknak a megtermelt bevételeik felhasználásában, ugyanakkor olyan piacorientált intézkedéseket hajtsanak végre, amelyek eltérnek a központilag tervezett szocialista gazdaság hagyományos modelljétől. Támogatták a globális kereskedelem kiterjesztését, valamint a fogyasztási cikkek fokozottabb gyártását és az életszínvonal javítását. Az átalakulás során mind a párt-, mind az állami életben, mint politikai elemben megnyilvánult a további decentralizáció iránti vágy.⁵⁶ A konzervatívabb beállítottságú, Rankovie-hoz igazodó vezetők nem akartak visszatérni az etatizmus korábbi korszakába. Az elmélyülő reformok közepette azonban az erős központi hatalom fenntartását szorgalmazták. Ezek a reformok aggodalmakat váltottak ki a párthatalom esetleges eróziójával kapcsolatban, valamint a javuló piaci viszonyok közepette egyes régiók fokozott alulfejlettségétől való félelmet. Azzal érveltek, hogy az új rendszerben az amúgy is gazdag köztársaságok még gazdagabbak lesznek, míg a szegények még szegényebbek lesznek. Ennek ellenére a reformerek kezében volt a politikai kezdeményezés, Tito is támogatta őket. 1962. március 13-án amnesztiarendeletet adtak ki, amelynek eredményeként megközelítőleg 150 000 személy büntetését törölték vagy enyhítették, akiknek többsége emigráns volt. Ezeket a személyeket elsősorban háborús tevékenységeik miatt ítélték el.⁵⁷

⁵⁴ Rajak, Svetozar: *The Balkans in the Cold War*, London: Palgrave, MacMillan, 2017, 123.

⁵⁵ Juhász: *Volt egyszer*, 98.

⁵⁶ Рудько С.О. *Історія Центрально-Східної Європи (кін.XVIII - поч. XXI ст.): Вид. 2-ге, доповнене*. Острог, 2010, 112.

⁵⁷ Vukman Péter: *Harcban Titó és Rankovics klikkje ellen*, Budapes-Pécs, Kronosz kiadó, 2017, 12.

Jugoszlávia második alkotmánya, amelyet a szövetségi parlament 1963. április 7-én fogadott el (bár lényegében a harmadik volt, tekintettel az 1946-os alkotmány 1953-as módosítására, amelyhez egy új alaptörvény is társult), Jugoszláviát szocialista köztársasággá alakította. Ez az alkotmány a rotáció koncepcióját valósította meg, legfeljebb négy évre korlátozva egy egyén általi folyamatos hivatali időt. Érdekes azonban megjegyezni, hogy ez a rendelkezés nem oldotta meg a kérdést a politikai elit egésze számára. A túlzott hatalomkoncentráció megelőzése érdekében az ország zártági rendszert vezetett be, és létrehozta az Alkotmánybíróságot. Ez a lépés a polgári szabadságjogok és jogok körének kiterjesztését célozta, és Koszovót tartomány státuszává emelték. Emellett többkamarás parlamentáris rendszert vezettek be, hogy biztosítsák a hatékonyabb kormányzást és az egységes dolgozó népesség képviseletét, amely túlmutat a társadalmi osztályok megosztottságán. A kiválasztási folyamat célja az volt, hogy az alsóbb szinteket előnyben részesítsék.⁵⁸

A rotáció elvének alkalmazása Titora nem terjedt ki, kivéve a közvetetten delegált szinteket. 1963-ban megkezdődött a már 71 éves marsall felmentése, és megkezdődött utódja keresése. Az alkotmány konkrétan körvonalazta a köztársaság szétválását. Az elnöki és a miniszterelnöki poszt jelentős változáson ment keresztül a köztársasági alelnök bevezetésével. Ugyanebben az évben Rankoviét nevezték ki alelnöknek, ezt a pozíciót a nyilvánosság előtt titokban tartották. Tito hivatali idejét követően Petar Stambolic lett az első miniszterelnök 1964-ben.⁵⁹

Emellett 1964 júniusában, a szovjet-jugoszláv viszonyban is pozitív fejlemények voltak. Egy leningrádi találkozón Tito és Hruscsov különféle témákat tárgyalt, mint például a nemzetközi kommunista mozgalom és az ideológiai ellentmondások. Hruscsov azt a meggyőződést vallotta, hogy a kommunista pártok nemzeti ambícióit a Kínából származó elképzelések erősítik, míg a nyugati nemzetek a szocialista országok körében a pénzügyi segítségnyújtással igyekeztek kiterjeszteni befolyásukat, amit a Világbank bevonása is bizonyít. A találkozó lezárását követően kollektív nyilatkozatot adnak ki, amely hangsúlyozza a kommunista pártok egységét és a nézeteltérések feloldásának lehetőségét. E megbeszélések eredményeként megerősödött a kapcsolat Jugoszlávia és más szocialista nemzetek között. Ez a közös nyilatkozat jelentős szerepet játszott abban, hogy Jugoszlávia 1964. szeptember 17-én szerződést köt a KGST-vel. E megállapodás értelmében Jugoszlávia aktívan részt vesz a KGST különböző bizottságaiban, és szorosabb együttműködést alakít ki a fém- és vegyipar területén.⁶⁰

⁵⁸ Sokcsevits Dénes – Szilágyi Imre – Szilágyi Károly: Déli szomszédaink története. Budapest, 1994, 80-81.

⁵⁹ Югославия в XX веке: Очерки политической истории / Ответств. Ред. К. В. Никифоров. Москва «Индрик», 2011, 80.

⁶⁰ Bíró – Juhász: BALKÁN-KRONOLÓGIA, 130.

A következő évben Tito úgy döntött, hogy lemond pártfőtitkári tisztségéről. Ehelyett elnöki és ügyvezető titkári posztra választották. Míg az új alkotmány és az 1964. december 7-13-i VIII. pártkongresszus a reformok szükségességét hangsúlyozta, addig a törvénycsomagban 1965. július 24-26. között bevezetett kiterjedt változtatások jelentették a döntő váltást a reformfolyamatban.⁶¹ Az 1965-ös reformcsomag végrehajtásával jelentős változások indultak el a gazdaságban.⁶²

4.3 A jugoszláv-szovjet kapcsolatok hosszú távú hatásai és következményei a két ország számára

Az 1953 és 1964 közötti jugoszláv-szovjet kapcsolatok hosszú távú hatásai messzemenő kihatással voltak a keleti blokkra és a szocialista szolidaritásra. A Tito alatti Jugoszlávia és a Hruscsov alatti Szovjetunió közötti szakadás a kommunista világban jelentős töréshez vezetett. Ez a megosztottság meggyengítette a keleti blokk kohézióját, és megkérdőjelezte a szocialista egység fogalmát. Az el nem kötelezett mozgalom létrejöttében a jugoszláv-szovjet szakadás is döntő szerepet játszott, hiszen Jugoszlávia olyan külpolitikát folytatott, amely a nyugati és a keleti blokkoktól egyaránt meg akarta őrizni függetlenségét. Ennek a dinamikának a következményei az egész hidegháború során végig visszhangoztak Európában, szövetségeket és hűségeket formálva a gyorsan fejlődő geopolitikai környezetben. Kezdetben Jugoszlávia a keleti blokk tagja volt, és szoros kapcsolatban állt a Szovjetunióval. A két ország viszonya azonban az 1948-as Tito-Sztálin szakítást követően kezdett megromlani, amikor Josip Broz Tito jugoszláv vezető önálló külpolitikát folytatott, és nem volt hajlandó a szovjet érdekekhez igazodni.⁶³

Miután Hruscsov átvette a hatalmat, és kihirdette az *olvasás* politikáját, elkezdődtek a két ország diplomácia kapcsolatának rendezése is. Hruscsov 1955-ös nyilvános bocsánatkérése Belgrádban, ezek után Tito 1956-os Moszkvai útja, mind arra utaltak, hogy a két ország baráti viszonyt akar kialakítani egymással. Azonban ez nem tartott sokáig, mert az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc keresztbe húzta a számításokat. Tito nem értett egyet Nagy Imre és társai kivégzésével, ezért egy időre megint abbamaradt a jó viszony a két ország között. A szovjet-jugoszláv viszony újbóli rendezése majd 1962-ben kezdődött el, és a Hruscsov elleni puccsig jól haladt, ezt az is mutatja, hogy Jugoszlávia 1963-ban belépett a KGST-be.⁶⁴

A Szovjetunióval való szakításnak jelentős hosszú távú hatásai voltak Jugoszlávia politikai tájképre. Tito dacolása a szovjet befolyással lehetővé tette Jugoszláviának, hogy fenntartsa

---

⁶¹ Juhász: Volt egyszer, 105.

⁶² Gulyás László: Regionslizáció, regionalizmus, nemzeti kérdés a Titói Jugoszláviában, *Tér és Társadalom* 23 (2009/2), 155-169.

⁶³ <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP79R00904A001000010014-7.pdf> (2024-05-02)

⁶⁴ Bíró-Juhász: BALKÁN-KRONOLÓGIA, 133.

politikai autonómiáját, és saját szocialista útját járja, amelyet *titoizmusként* ismernek. Ez a szovjet irányítástól való függetlenség lehetővé tette Jugoszláviának, hogy kialakítsa saját egyedi szocializmusformáját, amely magában foglalta a piacgazdaság és a decentralizált döntéshozatal elemeit. Ez azonban a Szovjetunióval és a keleti blokk országaival fennálló kapcsolatok feszültségéhez is vezetett, ami kereskedelmi korlátozásokat és diplomáciai elszigetelést írt elő Jugoszláviával szemben.⁶⁵

Gazdaságilag a Szovjetunióval való szakítás pozitív és negatív következményekkel is járt Jugoszláviára nézve. Egyrészt Tito gazdasági reformjai nagyobb rugalmasságot és innovációt tettek lehetővé a jugoszláv gazdaságban, ami fokozott iparosításhoz és gazdasági növekedéshez vezetett. A szovjet gazdasági támogatás elvesztése és a keleti blokk piacaihoz való hozzáférés elvesztése azonban negatív hatással volt Jugoszlávia gazdaságára, mivel nehezen talált új kereskedelmi partnereket és befektetési forrásokat. A gazdaságpolitikai és segélyezési viták azonban rávilágítottak arra, hogy Jugoszlávia és a Szovjetunió eltérő utakat járt. Míg a szovjetek a centralizáltabb gazdasági modellt részesítették előnyben, Jugoszlávia az öngazgatás és a piaci szocializmus politikáját folytatta. Ezek az eltérő megközelítések kézzelfogható hatást gyakoroltak Jugoszlávia ipari és mezőgazdasági fejlődésére, és befolyásolták az ország gazdasági pályáját az elkövetkező években. A jugoszláv-szovjet kapcsolatok gazdasági vonatkozásai rávilágítottak a kommunista gazdasági rendszerek bonyolultságára és az ideológiai különbségek gyakorlati összeegyeztetésének kihívásaira.⁶⁶

Szociális és kulturális téren a Szovjetunióval való szakítás lehetővé tette Jugoszlávia számára, hogy saját, a keleti blokk országaitól elkülönülő, egyedi identitását alakítsa ki. A jugoszláv társadalom nyitottabbá és liberálisabbá vált keleti blokk-béli társaihoz képest, nagyobb szólás- és vélemény szabadsággal. Ez a kulturális autonómia nagyobb művészeti és szellemi cserét tett lehetővé a nyugati országokkal, ami ebben az időszakban élénk kulturális színtérhez vezetett Jugoszláviában. Kulturálisan és társadalmilag a jugoszláv-szovjet kapcsolatokat 1953 és 1964 között kulturális delegációk cseréje, művészeti együttműködések és ideológiai hatások jellemezték. Mindkét ország propaganda erőfeszítéseket tett a társadalmi felfogás formálására és saját ideológiájuk előmozdítására. Ezek az erőfeszítések tartós hatással voltak a jugoszláv és a szovjet polgárok egymásról alkotott képére, mindkét oldalon hozzájárulva a sztereotípiák és tévhitek kialakulásához. A jugoszláv-szovjet kapcsolatok kulturális és társadalmi következményei rávilágítottak a propaganda erejére és arra, hogy a kulturális cserék milyen módon képesek összetett módon alakítani a felfogást és a hozzáállást.

---

⁶⁵ Yugoslavia: a country study / Federal Research Division, Library of Congress; edited by Glenn E. Curtis. [U.S. G.P.O., [1992], 130.

⁶⁶ Никифоров (ответств. Ред.): Югославия, 99.

Összességében a jugoszláv-szovjet kapcsolatok hosszú távú hatásai az 1954–1964 közötti időszakban vegyesek voltak. Míg a Szovjetunióval való szakítás lehetővé tette Jugoszlávia számára, hogy saját szocialista útját járja és saját egyedi identitását alakítsa ki, ez gazdasági kihívásokhoz és diplomáciai elszigeteltséghez is vezetett. . A két kommunista nemzet közötti szakadás átformálta a keleti blokk dinamikáját, befolyásolta az el nem kötelezett mozgalom kialakulását, és tartós hatást gyakorolt a gazdasági fejlődésre és a kulturális cserékre. A korszak jugoszláv-szovjet viszonyának sokrétű dimenzióit vizsgálva betekintést nyerünk a hidegháború dinamikájának összetettségébe és a kommunista világon belüli ideológiai különbségek eligazodásának kihívásaiba.⁶⁷

---

⁶⁷ Wright–Casey: *Mental Maps of Cold War 1945-1968*, Palgrave Macmillan; 2011th edition (July 26, 2011), London 130-159.

ÖSSZEFOGLALÁS

A jugoszláv-szovjet kapcsolatokat a Sztálin utáni korszakban olyan tényezők összetett kölcsönhatása jellemezte, amelyek Kelet-Európa diplomáciai környezetét alakították. Ez az esszé e kapcsolatok bonyolultságába nyúl, rávilágít a két szocialista állam közötti dinamikát befolyásoló kulcstényezőkre. Ha megvizsgáljuk Tito független külpolitikáját, a jugoszláv öngazgatási szocializmus és a szovjet centralizált szocializmus közötti ideológiai különbségeket, valamint az el nem kötelezett mozgalomban a vezetésért folytatott versenyfutást, mélyebben megérthetjük a jugoszláv-szovjet kapcsolatok alakulását a későbbiekben. Sztálin uralmának. Ez az elemzés a jugoszláv-szovjet szakadás Kelet-Európára gyakorolt tágabb következményeit és annak a mai geopolitikára gyakorolt tartós örökségét is feltárja.

A jugoszláv-szovjet kapcsolatokat a Sztálin-korszak után alakító egyik elsődleges tényező Tito független külpolitikája és az el nem kötelezett mozgalomban betöltött vezetése volt. Josip Broz Tito, Jugoszlávia karizmatikus vezetője olyan külpolitikát folytatott, amely a nyugati és a keleti bloktól való függetlenség fenntartását tűzte ki célul. Tito el nem kötelezett álláspontja közvetlen kihívást jelentett a hidegháború idején a szuperhatalmak hegemoniájával szemben, mivel Jugoszlávia saját útját igyekezett kiválni a nemzetközi kapcsolatokban. Ez a független álláspont nemcsak a szovjet vezetést bosszantotta fel, aki ezt a szocialista tábortól való eltérésnek tekintette, hanem Jugoszláviát is kulcsszereplőjeként pozícionálta az el nem kötelezett mozgalomban, az államok koalíciójában, amely a hidegháborús hatalmi harcban a semlegességet hirdette. A Jugoszlávia és a Szovjetunió közötti el nem kötelezett mozgalomban a vezetésért folyó verseny tovább feszült kapcsolataikban, mivel mindketten versengtek a mozgalom irányára feletti befolyásért és ellenőrzésért. Ez a vezetési versengés rávilágított a jugoszláv öngazgatási szocializmus és a szovjet centralizált szocializmus közötti tágabb ideológiai különbségekre, ami végső soron hozzájárult a két ország közötti szakadás elmélyüléséhez.

A jugoszláv-szovjet szakadás Kelet-Európára mélyreható hatást gyakorolt, ami jelentős változásokhoz vezetett a keleti blokkon belüli hatalmi dinamikában. A Jugoszlávia és a Szovjetunió közötti kapcsolatok megszakadása megrepedt a szocialista szolidaritásban, amely a keleti blokkot a második világháború vége óta alapozta meg. A két ország közötti ideológiai szakadás Kelet-Európában visszhangzott, a szocialista államok kénytelenek voltak oldalt választani a jugoszláv-szovjet megosztottságban. A szövetségek e váltása messzemenő kihatással volt a szocialista tábor egységére és az általános európai erőegyensúlyra. A jugoszláv-szovjet szakadás az európai hidegháborús dinamikára is hatással volt, mivel megnyitotta a nyugati hatalmakat a keleti blokkon

belüli megosztottság kihasználására és a hidegháborús rivalizálás tovább fokozására. Ennek a szakadásnak az öröksége a mai napig befolyásolja Kelet-Európa geopolitikai tájképét, szövetségeket és rivalizálást alakítva ki a régióban.

A jugoszláv-szovjet kapcsolatok öröksége továbbra is visszhangzik a mai geopolitikában, különösen Oroszország és a balkáni országok közötti kapcsolatokban. A jugoszláv-szovjet szakadás következményei tartós hatással voltak az Oroszország és a balkáni államok közötti diplomáciai kapcsolatokra, mivel a történelmi sérelmek és az ideológiai különbségek továbbra is alakítják kölcsönhatásaikat. A nemzetközi kapcsolatok ideológiai különbségeinek kezeléséből levont tanulságok, amint azt a jugoszláv-szovjet szakadás is példázza, megalapozták a konfliktusok megoldását és az együttműködés előmozdítását célzó mai diplomáciai gyakorlatot. Továbbá, a megosztottság következményei a posztszovjet tér hatalmi egyensúlyára nézve még mindig nyilvánvalóak, mivel a volt szovjet köztársaságok eligazodnak kapcsolataikban Oroszországgal és más regionális hatalmakkal. A jugoszláv-szovjet kapcsolatok tartós öröksége emlékeztet az eltérő ideológiák és érdekek kezelésének bonyolultságára a nemzetközi szinten, rávilágítva a diplomácia és a párbeszéd fontosságára a konfliktusok enyhítésében és az együttműködés előmozdításában.

Összefoglalva, a jugoszláv-szovjet kapcsolatok vizsgálata a Sztálin utáni korszakban a kelet-európai diplomáciai tájat alakító tényezők összetett kölcsönhatását tárja fel. Tito független külpolitikájától a jugoszláv öngazgatási szocializmus és a szovjet centralizált szocializmus közötti ideológiai különbségekig Jugoszlávia és a Szovjetunió közötti dinamikát számtalan politikai, gazdasági és ideológiai megfontolás befolyásolta. A jugoszláv-szovjet szakadás Kelet-Európára gyakorolt hatása és annak a mai geopolitikában maradandó öröksége aláhúzza e történelmi fejezet tartós jelentőségét a szocialista államok közötti kapcsolatok alakításában és a nemzetközi politika tágabb dinamikájában.

РЕЗЮМЕ

Югославсько-радянські відносини в післясталінський період характеризувалися складною взаємодією факторів, які формували дипломатичне середовище в Східній Європі. Це есе заглиблюється у складність цих відносин, висвітлюючи ключові фактори, що впливали на динаміку між двома соціалістичними державами. Розглядаючи незалежну зовнішню політику Тіто, ідеологічні відмінності між югославським самоврядним соціалізмом і радянським централізованим соціалізмом, а також боротьбу за лідерство в русі неприєднання, ми можемо глибше зрозуміти розвиток югославсько-радянських відносин після смерті Сталіна. Це дослідження також розкриває ширші наслідки югославсько-радянського розколу для Східної Європи та його тривалу спадщину в сучасній геополітиці.

Одним із основних факторів, які формували югославсько-радянські відносини після сталінського періоду, була незалежна зовнішня політика Тіто та його лідерство в русі неприєднання. Йосип Броз Тіто, харизматичний лідер Югославії, проводив зовнішню політику, спрямовану на збереження незалежності від західного та східного блоків. Незалежна позиція Тіто безпосередньо кидала виклик гегемонії супердержав під час холодної війни, оскільки Югославія прагнула знайти власний шлях у міжнародних відносинах. Ця незалежна позиція не лише дратувала радянське керівництво, яке вважало це відхиленням від соціалістичного табору, але й позиціонувала Югославію як ключового гравця в русі неприєднання, коаліції держав, які проголошували нейтралітет у суперництві холодної війни. Боротьба за лідерство в русі неприєднання між Югославією та Радянським Союзом ще більше загострила їхні відносини, оскільки обидві країни змагалися за вплив і контроль над напрямом руху. Це змагання за лідерство підкреслило ширші ідеологічні відмінності між югославським самоврядним соціалізмом і радянським централізованим соціалізмом, що врешті-решт сприяло поглибленню розколу між двома країнами.

Югославсько-радянський розкол мав глибокий вплив на Східну Європу, що призвело до значних змін у розстановці сил усередині східного блоку. Розрив відносин між Югославією та Радянським Союзом створив тріщину в соціалістичній солідарності, яка утвердилася в східному блоці з кінця Другої світової війни. Ідеологічний розкол між двома країнами відгукнувся по всій Східній Європі, змушуючи соціалістичні держави обирати сторони в югославсько-радянському конфлікті. Ці зміни у союзах мали далекосяжні наслідки для єдності соціалістичного табору та загального балансу сил у Європі. Югославсько-радянський розкол також вплинув на динаміку холодної війни в Європі, відкриваючи

можливості для західних держав використовувати розбіжності всередині східного блоку та ще більше загострювати суперництво холодної війни. Спадщина цього розколу продовжує впливати на геополітичний ландшафт Східної Європи, формуючи союзи та суперництва в регіоні.

Спадщина югославсько-радянських відносин і сьогодні відгукується в сучасній геополітиці, особливо у відносинах між Росією та балканськими країнами. Наслідки югославсько-радянського розколу мали тривалий вплив на дипломатичні відносини між Росією та балканськими державами, оскільки історичні образи та ідеологічні розбіжності продовжують формувати їхню взаємодію. Уроки, отримані з досвіду управління ідеологічними відмінностями в міжнародних відносинах, як це показує югославсько-радянський розкол, заклали основу для сучасної дипломатичної практики, спрямованої на вирішення конфліктів та сприяння співпраці. Крім того, наслідки розколу для розстановки сил у пострадянському просторі досі очевидні, оскільки колишні радянські республіки намагаються налагодити свої відносини з Росією та іншими регіональними державами. Тривала спадщина югославсько-радянських відносин нагадує про складність управління різними ідеологіями та інтересами на міжнародній арені, підкреслюючи важливість дипломатії та діалогу у пом'якшенні конфліктів та сприянні співпраці.

Підсумовуючи, дослідження югославсько-радянських відносин у післясталінський період розкриває складну взаємодію факторів, які формували дипломатичний ландшафт Східної Європи. Від незалежної зовнішньої політики Тіто до ідеологічних відмінностей між югославським самоврядним соціалізмом і радянським централізованим соціалізмом, динаміка між Югославією та Радянським Союзом формувалася численними політичними, економічними та ідеологічними міркуваннями. Вплив югославсько-радянського розколу на Східну Європу та його тривала спадщина в сучасній геополітиці підкреслюють постійну значущість цього історичного розділу у формуванні відносин між соціалістичними державами та ширшій динаміці міжнародної політики.

FELHASZNÁLT FORRÁS ÉS IRODALOM JEGYZÉKE

Monográfiák, tanulmányok és szakcikk

1. Bak János, Békés Csaba, Gyurgyák János, Hegedűs B. András, Litván György, Rainer M. János: A „Jelcin dosszié” dokumentumok 1956-ról, Budapest, Századvég kiadó, 1993
2. Baráth Magdolna: Magyarország és a Szovjetunió, Rubicon online, 2004/8-9
3. Berend T. Iván: Terelőúton: szocialista modernizációs kísérlet Közép- és Kelet- Európában 1944-1990. Budapest, Vince, 1999
4. Bíró László, Juhász József: BALKÁN-KRONOLÓGIA IV. Jugoszlávia – Két szövetségi rendszerben, 1946–1989. Budapest-Szófia, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet MTA - Kiváló Kutatóhely, 2023
5. Csanády Márton: Jugoszlávia és a nagyhatalmak a XX. században. Budapest, MTA-PTI, 2000.
6. Évkönyv 1993, Budapest, Az 1956-os Magyar Forradalom Történetének Dokumentációs és Kutató Intézete, 133.
7. Gulyás László: Regionslizáció, regionalizmus, nemzeti kérdés a Titói Jugoszláviában, *Tér és Társadalom* 23 (2009/2)
8. Hegedűs Attila: Az 1956-os forradalom és Jugoszlávia, Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 2010
9. Ifj. Prohászka Géza: Hruscsov-Titó levélváltás, *Documenta historica* 72, Szeged, 2005
10. Jelavich Barbara: A Balkán története. I–II. Budapest, Osiris, 1996
11. Juhász József: Volt egyszer egy Jugoszlávia, a délszláv állam története, Aula Kiadó Kft., Budapest 1999
12. Lehoczki Bernadett: A titói Jugoszlávia és az el nem kötelezettek mozgalma. TDK dolgozat, Budapesti Corvinus Egyetem, Politikatudományi szekció. 2002
13. Lugosi Győző: A bandungi szellem, *Eszmélet*, 2020/ősz-tél
14. Mihail Heller, Alexander Nyekrics: Orosz történelem. II. kötet. A Szovjetunió története. Osiris kiadó, Budapest 1996.
15. Niederhauser Emil: Jugoszlávia 1918-1990. *Iskolakultúra*, 4(1994/3), 27–36.
16. Petranović B. Istorija Jugoslavije 1918–1988. Beograd, 1988
17. Rajak, Svetozar: The Tito - Khrushchev correspondence, Cold War International History Project Bulletin (12-13). London, 2001.
18. Rajak, Svetozar: The Balkans in the Cold War, London: Palgrave, MacMillan, 2017

19. Ripp Zoltán: Hungarys part in soviet-yugoslav conflict 1956-58, Cambridge University Press Printed in the United Kingdo, Contemporary European History, 7, 2 (1998)
20. Romsics Ignác: Magyarország története, Kossuth kiadó, Budapest, 2017
21. Rubicon online: Farkas Lajos: A titkos brioni találkozó, lapszám 2016/10-11
22. Rubicon online: Kávássy János: A brioni találkozók. Hruscsov és Titó megegyezése, lapszám 2015/3-4
23. Sajti Enikő, Polonyi Péter: Mao–Tito. Budapest, Pannonica, 2000
24. Sokcsevits Dénes – Szilágyi Imre – Szilágyi Károly: Déli szomszédaink története. Budapest, 1994
25. Vukman Péter: A magyar–jugoszláv párt- és államközi kapcsolatok (1945–1956), *Múltunk* - politikatörténeti folyóirat, 2012
26. Vukman Péter: Harcban Titó és Rankovics klikkje ellen, Budapes-Pécs, Kronosz kiadó, 2017
27. Vukman Péter: Jugoszlávia és az el nem kötelezett országok belgrádi kongresszusa 1961, *Múltunk* - politikatörténeti folyóirat, Pécs, 2012
28. Vukman Péter: Jugoszlávia, Egyiptom és Nagy-Britannia (1956–1961), *Világtörténet*, 2012/3-4
29. Vukman Péter: The Balkan Pact, 1953-58. An analysis of Yugoslav-Greek—Turkish Relations based on British Archival Sources, University of Szeged, 2013
30. Vukman, Péter: A szovjet–jugoszláv kapcsolatok alakulása: kibékülés, elvtársi viszony, konfrontálódás, *Múltunk* – politikatörténeti folyóirat, 2012
31. Wright–Casey: Mental Maps of Cold War 1945-1968, Palgrave Macmillan; 2011th edition (July 26, 2011), London
32. Yugoslavia: a country study / Federal Research Division, Library of Congress; edited by Glenn E. Curtis. U.S. G.P.O., [1992],
33. Zilahi Tibor: A szovjet-jugoszláv konfliktus balkáni előzményei. *Aetas*, 6(1991/1), 64–86.
34. Životić, Aleksandar: Jugoszlávia külpolitikája a hidegháború idején- a felbomlás egyik oka?, L'Harmattan Kiadó–ELTE BTK Kelet-Európa Története Tanszék, Budapest, 2009.
35. Міжнародні відносини та світова політика: кер. авт. кол. В. Ю. Крушинський; за ред. В. А. Манжоли. К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2010
36. Рудько С.О. Історія Центрально-Східної Європи (кін.XVIII - поч. XXI ст.): Вид. 2-ге, доповнене. Острог, 2010
37. Югославия в XX веке: Очерки политической истории / Ответственный редактор К. В. Никифоров. Москва: «Индрик», 2011.

Digitális adatbázisokból és a világhálóról használt anyagok

1. Dilas, Milovan: The New Class: An Analysis of the communist system
https://ia801305.us.archive.org/26/items/816ilasMilovanTheNewClassAnAnalysisOfTheCommunistSystemThamesAndHudson1957/816_%C4%90ilas%2C%20Milovan%2C%20The%20New%20Class%20-%20An%20Analysis%20of%20the%20Communist%20System%2C%20Thames%20and%20Hudson%2C%201957.pdf(2024-05.10)
2. <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP79R00904A001000010014-7.pdf> (2024-05-02)
3. <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CURRENT%20INTELLIGENCE%20BULL%5B15741996%5D.pdf> (2024.05.02)
4. Martynov, Andrei: THE RESURGENCE OF NATIONALISM: THE BREAKUP OF YUGOSLAVIA, <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1073787.pdf> (2024.05.04)
5. Pesic, Vesna: Serbian Nationalism and the Origins of the Yugoslav Crisis, https://www.files.ethz.ch/isn/30963/1996_april_pwks8.pdf (2024.05.04)
6. Sokcsevits Dénes: Magyarország és Jugoszlávia 1956-ban, Titó és Jugoszlávia szerepe a magyar forradalomban, <https://rubiconintezet.hu/2020/12/01/dr-sokcsevits-denes-magyarorszag-es-jugoszlavia-1956-ban-tito-es-a-jugoszlavok-szerepe-a-magyar-forradalomban/> (2024.05.04)

A KÉPEK JEGYZÉKE ÉS FORRÁSAIK

1. kép: Trieszt az 1954-es londoni memorandum után⁶⁸
2. kép: Hruscsov Canossa járása Belgrádban (1956. május 30, Nyikita Hruscsov, Josip Broz Tito, Nyikolaj Bulganyin)⁶⁹
3. kép: Josip Broz Tito látogatása a Szovjetunióban, 1956. június 5. (Baloldalon a szovjet fél: Hruscsov, Bulganyin, Vorosilov, Molotov, Mikojan, Sepilov, jobb oldalon a jugoszláv fél: Veljko Micunovic, Mijalko Todorovic, Koca Popovic, Edvard Kardelj és Tito)⁷⁰
4. kép: Tito és Hruscsov az Adriai-tengeren, Tito Sirály nevű luxusjachtján (1956)⁷¹
5. kép: Az El-Nem Kötelezettek Mozgalmának főbb alapítói, Belgrád 1961. szeptember 1. Dzsaváharlál Nehru (India), Kwame Nkrumah (Ghána), Gamal Abden-Nasszer (Egyiptom), Ahmed Sukarno (Indonézia), Josip Broz Tito (Jugoszlávia)⁷²
6. kép: Tito látogatása Moszkvában (1963. december 4.)⁷³
7. kép: Hruscsov jugoszláviai látogatásán: séta a Brionka villából a Fehérvillába, 1963. augusztus 25. (Balról jobbra: Hruscsov, Tito, Jovanka Broz. Mögöttük: Ivan Stevo Krajacic, Nyina Petrovna Hruscsova, Aleksandar Rankovic, Cvijetín Mijatovic)⁷⁴

---

⁶⁸ https://www.wikiwand.com/hu/Olaszorsz%C3%A1g_t%C3%B6rt%C3%A9nelme (2024.05.01)

⁶⁹ <https://www.topfoto.co.uk/asset/3367282/> (2024.05.02)

⁷⁰ <https://rubicon.hu/cikkek/a-titkos-brioni-talalkozo> (2024.05.07)

⁷¹ <https://x.com/Broz1892/status/982196023069044736> (2024.05.07)

⁷² <https://www.meer.com/en/67505-the-revival-of-the-non-aligned-movement-in-serbia> (2024.05.08)

⁷³ <https://historicimages.com/products/rse62947> (2024.05.09)

⁷⁴ <http://foto.mij.rs/site/gallery/5556/photo/154> (2024.05.10)